

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

МИРЗО УЛУҒБЕК номидаги САМАРҚАНД ДАВЛАТ АРХИТЕКТУРА-
ҚУРИЛИШ ИНСТИТУТИ

“ҚУРИЛИШНИ БОШҚАРИШ” факультети

“ШАҲАР ҚУРИЛИШИ ВА ХЎЖАЛИГИ” кафедраси

ДИПЛОМ ЛОЙИҲА ИШИ

МАВЗУ: Қашқадарё вилояти Яккабоғ тумани Пахтазор посёлкасини
режалаштириш ва ободонлаштириш

БАЖАРДИ:

401-ШҚ ва X гуруҳ битирувчиси
М.Маматқулова

РАҲБАР:

катта уқитувчи М.Б. Бекназаров

САМАРҚАНД–2016

МУНДАРИЖА

КИРИШ.....	5
I-БОБ.Режалаштирилаётган жойнинг табиий шарт-шароитлари қисми.....	11
I.1.Режалаштирилаётган қишлоқ табиий шарт-шароитлари.....	11
I.2.Аҳоли яшаш жойлари таснифи.....	13
I.3.Қишлоқ аҳолиси пунктини турар жой уйларининг лойиҳа олди ҳисоби..	15
I.4.Оилалар сонини ҳисоблаш.....	16
I.5.Аҳоли яшайдиган жойлардаги кўча ва майдонлар.....	17
I.6.Аҳоли яшайдиган ҳудудни лойиҳалаш.....	17
I.7.Қишлоқ хўжалигидаги уйлар ва уларни жойлаштириш шартлари.....	18
I.8.Қишлоқни мукамал режалаштириш.....	18
II-БОБ. Қишлоқ ҳудудининг меъморий-режавий ечими.....	19
II.1.Қишлоқ ҳудудини фаолият доираларига тақсимлаш.....	19
II.2.Турар жой уйларини танлаш ва маиший хизмат кўрсатиш муассасаларини ҳисоблаш.....	23
III-БОБ. Пахтазор посёлкасини муҳандисона тайёргарлик ишлари қисми.....	25
III.1. Пахтазор посёлкаси ҳудудларини муҳандисона тайёргарлик ишларининг умумий тадбирлари.....	25
III.2.Профиллар усули.....	29
III.3.Лойиҳавий (қизил) горизонтал усули.....	31
III.4.Лойиҳа горизонтал усули.....	34
III.5.Қизил горизонтал усули.....	35
III.6.Бинолар атрофларини тикка режалаштириш.....	37
IV-БОБ. Пахтазор посёлкасини кўкаламзорлаштириш ва муҳандисона тармоқлари ҳисоби.....	40
IV.1.Кўкаламзорлаштириш тартиби.....	40
IV.2.Ўсимликлар ва ҳавонинг ифлосланишири.....	42
IV.3.Шовқинга қарши курашишда ўсимликларнинг аҳамияти.....	43

V-БОБ. Пахтазор посёлкасини муҳандислик тармоқлари билан таъминлаш.....	44
V.1.Сув манбаи ва сув таъминоти.....	44
V.2.Электр тармоқлари манбаи ва электр тармоқлари схемаси.....	47
V.3.Посёлка ҳудудини ёритиш.....	50
VI-БОБ.Меҳнатни муҳофаза қилиш	52
VI.1.Қурилишда меҳнат шароити муаммолари.....	52
VI.2.Бахтсиз ҳодисаларни расмийлаштириш ва уларнинг сабабларини ўрганиш.....	53
VI.3.Қурилишда меҳнат шароити ва бахтсиз ҳодисаларни таҳлил қилиш усуллари.....	54
Интернет маълумотлари.....	57
Хулоса.....	60
Фойдаланилган адабиётлар.....	62

Кириш

Қашқадарё вилояти Яккабоғ тумани “Пахтазор посёлкаси”ни такомиллаштирилган замонавий лойиҳа асосида янги уй-жойлар қуриш ва қишлоқ аҳоли пунктларини комплекс равишда ривожлантириш, аввало, одамларимизнинг турмуш тарзи ва менталитетини тубдан ўзгартириш бўйича эзгу мақсадларни кўзлайдиган қишлоқ аҳолиси ҳаётини сифатли ташкил этиш ва яхшилашга доир узоқ муддатли давлат дастурининг асосий маъно мазмунини ташкил этади.

Пахтазор посёлкасини замонавий муҳандислик, транспорт ва ижтимоий инфратузилмасига эга бўлган янги ва кўркам уй-жой массивларини барпо этиш мамлакатимиз қиёфасини ҳар томонлама обод қилишга қаратилган, истиқболга мўлжалланган муҳим вазифамиздир.

Бу борада шунинг эътиборга олиш керакки, мазкур мақсадлар учун тузилаётган пудратчи қурилиш монтаж ташкилотлари барча ҳудудларда шакллантирилаётган уларнинг кучли моддий ишлаб чиқариш базаси нафақат уй-жойлар, балки саноат ва хизмат кўрсатиш объектларини қуришга ҳам жалб этилади.

Янги уй-жойлар энг замонавий лойиҳалар асосида барпо этилмоқда. Бизнинг мақсадимиз, талабимиз шундаки, агар уй-жой қурадиган бўлсак, эски пахсадан эмас, балки етти пуштимизга етадиган қилиб, ҳар томонлама пухта ўйлаб, 80-100 йилга мўлжаллаб қуришимиз керак.

Айнан ана шундай талаблар асосида ҳозирги вақтда қишлоқ жойларда маънавий лойиҳалар бўйича кўплаб уй-жойлар қурилаётганидан хабарингиз бор албатта.

Ҳозирги вақтда Ўзбекистон аҳолисининг қарийиб 50% яъни 15 миллионга яқин одам қишлоқ жойларида истиқомат қилаётганини ҳисобга оладиган бўлсак, бугунги кунда ушбу соҳада ҳал қилишимиз лозим бўлган мураккаб вазифаларнинг кўлами ва миқёсини тасаввур этиш қийин эмас.

Шуларни эътиборга олган ҳолда бу борада шунинг инобатга олиш керакки, Ўзбекистонда қишлоқ жойларида ҳар йили 150000 дан ортиқ янги

оила вужудга келмоқда. Мустақил тараққиётимиз йилларида эса қишлоқларимизда 2 млн 600 мингдан зиёд ёш оила пайдо бўлди ва улар ўз уйига эга бўлишга эҳтиёж сезмоқда. Шу муносабат билан ҳозирги кунда қишлоқ жойларида якка тартибда уй-жой қуриш бўйича узок йиллар мобайнида ёндашувлар усули ва амалиётини қайта кўриб чиқиш вақти келгани буни ҳаётнинг ўзи илгари сураётгани янада яққол аён бўлмоқда. Ўзбекистонда амалга оширилаётган қишлоқ жойларида намунавий лойиҳалар асосида якка тартибдаги уй-жойлар қуриш дастурининг муҳим хусусиятлари долзарблиги, унга бўлган талаб ва эҳтиёжнинг принципиал хусусиятлари нималардан иборат? Бу борада биринчи навбатда ҳал этиш лозим бўлган принципиал масалалардан бири уй-жой қурилишининг қонунчилик ҳуқуқий ва норматив базасини тубдан қайта кўриб чиқиш ҳамда ислоҳ этишдан иборат эди.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясида мустаҳкамланган хусусий мулкнинг дахлсизлиги ҳақидаги принципга асосланган ҳолда қабул қилинган Уй-жой ва Қишлоқсозлик кодекслари қонун ва меъёрий ҳужжатларда мулкдорларнинг уй-жой ҳамда у барпо этилган ер участкасига муддатсиз эгалик қилиш ва уни мерос қилиб олиш ҳуқуқи мустаҳкамлаб қўйилган.

Пахтазор посёлкасини аҳолисига якка тартибда уй-жой қуриш учун ер участкалари бир оилага олти сотих ҳисобида умрбод мерос қилиб олиш ҳуқуқи билан бепул ажратилаётганлиги катта аҳамиятга эга.

Тасдиқланган меъёрий ҳужжатларга мувофиқ, қишлоқ жойларида уй-жой массивларини қуриш ишлари якка тартибда уй-жой қурувчи ташкилотлар томонидан ишлаб чиқилган ва маъқулланган намунавий лойиҳалар асосида, муҳандислик коммуникация, ижтимоий ва бозор инфратузилмаси объектлари билан биргаликда барпо этилмоқда. Республика ва маҳаллий бюджетлар ҳисобидан автомобил йўллари, ички коммуникация тармоқларини қуриш, сув, газ ва энергия таъминотини йўлга қўйиш албатта амалга оширилиши лозим бўлган муҳим шартлардандир.

Янги уй-жой массивларида яшайдиган аҳоли сони инобатга олиниб, мактаблар, болалар боғчалари, қишлоқ врачлик пунктлари, савдо шаҳобчалари ва спорт иншоотлари ҳам намунавий лойиҳалар асосида барпо этилмоқда.

Пахтазор посёлкасини уй-жой комплексларини қуришда муҳандислик коммуникация инфратузилмаси билан бир қаторда янги турдаги сервис ва электрон хизматлар кўрсатиш объектларини барпо этиш ҳамда ишга тушириш ҳам алоҳида эътиборга лойиқ масалалардандир.

Ҳозирги вақтда мамалакатимизда қишлоқ аҳолисини марказлашган тармоқлар орқали тоза ичимлик суви билан таъминлаш даражаси 75,8 фоизни, табиий газ билан таъминлаш даражаси 76,2 фоизни ташкил этмоқда.

Жорий йилда Янгиқишлоқ қишлоғида ҳам уй-жойларни кенг кўламда қуриш ишлари кўзда тутилган. Жорий йилда қишлоқлар ҳудудида бошланган қурилиш ишлари жадал давом эттирилмоқда.

Европанинг тараққий топган давлатларида қурилган уйлардан асло кам бўлмаслиги керак. Уларнинг олдида одамлар оиласи, фарзандлари билан дам олиб ўтирадиган марказлар, зарур инфратузилма объектлари барпо қилиш, келгусида бундай уйларни яна кўплаб қуришга алоҳида эътибор беришимиз лозим. Йўл-транспорт коммуникацияларининг ҳолати турар жой массивлари нинг ичимлик суви, канализация иссиқлик ва электр энергияси билан таъминланиш даражаси замонавий талабларга, қишлоқсозлик ва санитария нормаларига қанчалик жавоб беришини ҳисобга олишдан иборат.

Калтабинларча олиб борилган ишлар туфайли бетакрор табиатига катта зарар етказилади, қанча-қанча боғлар бузилиб, ариқ ва булоқлар кўмилиб, уларнинг ўрнида иқлим шароитимизда мутлақо тўғри келмайдиган бир-бирига ўхшайдиган кўп қаватли темир бетон уйлар ишлаб чиқариш корхоналари ўйламай-нетмай қуриб ташланди. Яқин ўтмишдаги ана шундай аччиқ тажрибалар шундан далолат берадики, қишлоқсозликда етти марта эмас, етмиш марта ўлчаб бир кесиш керак.

Айниқса, бугунги кунда ўта долзарб бўлиб бораётган йўл қурилиш бундай ёндашувнинг аҳамияти катта. Бу ҳақда гапирганда, бир фикрни алоҳида такидлаш лозим: 4-5 полосали йўллар қуриш кўчаларни кенгайтириш мумкин, йўл ёқасидаги йўлларни нима қилиш керак?

Кейинги йилларда Республикамиздаги кўплаб Қишлоқ ва қишлоқларимизнинг чиройига-чирой кўшилмоқда, халқнинг фаровон турмуши янада юксалиб бормоқда. Афсуски, бу жараён ҳамма жойларда ҳам бир хил эмас.

Айниқса, кўпчилик қишлоқларимизда бу ишда суствашлик сезилмоқда.

Пахтазор посёлкасини қурилиши суръатини жадаллаштириш ва сифатини яхшилаш қишлоқ меъморчилигининг юксак бадий савиясини кўтаришга боғлиқдир. Аммо шунга қарамасдан айрим қишлоқларнинг моддий, маданий, эстетик асосларига ва қишлоқдаги турмуш тарзининг ўзгартирилишига етарли эътибор бераяптилар.

Меҳнаткашларнинг маданий турмуш шароитини юксалтиришда аҳоли турар жойларнинг лойиҳаларини оқилона ҳал этиш муҳим аҳамият касб этади. Шунингдек, яшашга қулай ва шинам биноларнинг маданий-маиший хизмат кўрсатиш иншоотлари билан қурилиши ҳам бугуннинг долзарб вазифаларидан биридир.

Бу соҳада олинган амалий ва назарий билимлар, тажрибалар асосида олимлар ва мутахассисларимиз томонидан қатор тавсияномалар, қўлланмалар, меъёр ва қоидалар ишлаб чиқилди. Бугунги кунда қишлоқ уйларининг қурилиш сифатига қўйиладиган талаблар ҳам ортиб бормоқда.

Жумладан, иқтисодий ва ижтимоий демографик, меъморий бадий ва табиий иқлим шароитларини ҳисобга олиш билан боғлиқ бўлган ҳамда санитария-гигиена ва ёнғинга қарши талаблари ва бошқалар. Ана шу талаблар мажмуи қишлоқ уйларининг шаклланишдаги ўзига хос замонавий омиллар сифатида рўёбга чиқди.

Турмуш маданияти-бу нафақат турар жойнинг қулайлиги, жозибadorлиги, аҳолига хизмат кўрсатиш сифатини ошириш унинг талаб ва эҳтиёжлар ҳақида ғамхўрлик қилишдир. Қурилиш меъёрлари ва қоидалари

(ҚМваҚ 2.07.01-89) бўйича туман, қишлоқ бош режаси ва лойиҳалари тайёрланади.

Бу қабул қилинган меъёрларда инобатга олган камчиликлар назарда тутилиб, халқимизнинг урф одатларини назарда тутиб, унинг иқлим шароити ва қишлоқсозлик бўйича шуғулланувчи илмий текшириш олийгоҳларининг таклиф ва талабларига асосланиб туман, қишлоқ, микрорайон ва маҳаллалар бош режаси тузилса мақсадга мувофиқ бўлади.

Ҳар қандай қишлоқни режалаштиришда биринчи навбатда қишлоқ ҳудудида яшовчи ва қишлоқ ҳудудидан ташқарида яшовчи аҳолининг сонини аниқлаш керак.

Пасёлкани ташкил қилувчи аҳоли сони. Бу аҳоли сони қурилишнинг биринчи навбатида 40% дан кам бўлмайди. Қишлоқ қурилишининг ҳисоб вақтида 35% дан ошмайди.

Хизмат қилувчи аҳоли сони, бу аҳоли қишлоқ қурилишини биринчи навбатида 23% ни қишлоқ қурилишининг якунланган вақтида 26%ни ташкил қилади.

Ишлаб чиқаришда қатнашмайдиган аҳоли, яъни нафақа ёшидаги, мактаб ёшидаги ва соғлиги туфайли ишлаб чиқаришда қатнашмайдиган аҳоли.

Амалиёт шуни кўрсатадики, саноат ҳудудлари, турар жой ҳудудидан ажралган шамол йўналишини эътиборга олган ҳамда булар орасини дарахтлар билан ажратилган ҳолда режалаштирилади.

Пахтазор посёлкасини маркази яхши кўкаламзорлаштирилган, автомобил йўллари, транспорт ҳаракати яхши йўлга қуйилган ва бундан ташқари қишлоқ аҳолисига ўқув, савдо, даволаниш ва бошқа хизмат қилувчи ташкилотларни ҳамда ер ости ва ер усти муҳандислик тармоқларини юқори техник табақада режалаштирилган ва ободонлаштирилган. Қишлоқларни тоза ва озода бўлишида муҳандисона ободонлаштириш муҳим аҳамият касб этади.

Муҳандисона ободонлаштиришнинг бош мақсади турар жой биноларини ва маданий-маиший биноларини мақсадга мувофиқ ҳолда режалаштириш, йўл ва кўчаларни мумкин бўлган кўндаланг ва бўйлама нишабликда тикка режалаштириш, ёмғир ва қор сувларини қишлоқ ҳудудидан ташқарига чиқаришни таъминлаш асосий вазифалардан биридир.

Пахтазор посёлкасини қишлоғини муҳандисона ободонлаштиришнинг асосий вазифаларидан яна бири қишлоқ ҳудудини, турар-жой ва маданий-маиший биноларини сув, электр токи, иссиқ сув, телефон ва бошқа муҳандислик тармоқлари билан таъминлаш ишлари киради.

Муҳандисона ободонлаштириш яна шундай вазифаларни ўз ичига оладики, яъни қишлоқ ҳудудини ва кўчаларини ёритиш, кўча ва йўлакларнинг устки қатламини танлаш ҳамда қишлоқ марказини, спорт иншоотларини, касалхоналарни, касалхона иншоотларини ва бошқа майдонларни ободонлаштиришни ўз зиммасига олади.

Шундай қилиб, Пахтазор посёлкасини ҳудудини муҳандисона ободонлаштириш юқорида келтирилган қисқача асосий мақсади ва вазифаларидан кўриниб турибдики, қишлоқсозликда энг керакли ўринлардан бирини эгаллайди.

РЕЖАЛАШТИРИЛАЁТГАН ПАХТАЗОР ПОСЁЛКАСИНИНГ ТАБИИЙ ШАРТ-ШАРОИТЛАРИ ҚИСМИ

1.1.Режалаштирилаётган қишлоқ табиий шарт-шароитлари

Пахтазор посёлкасини танланган ҳудуд рельефи тинч, шимолга томон катта бўлмаган нишабликда жойлашган. Ҳудуднинг замини қурилишга яроқли. Ер ости суви 40-45 метр чуқурликда жойлашган, тупроғи шўрхок эмас.

Пахтазор посёлкасини лойиҳаланаётган ҳудудга қишлоқсозлик нуқтаи назаридан қараганимизда бу ҳудудда қурилишга яроқсиз ерлар ва жарликлар йўқ.

Яккабоғ туманининг шарқий қисмида жойлашган. Ушбу қишлоқ лойиҳалангунга қадар қишлоқ аҳолиси кичик қишлоқларда яшамоқда.

Пахтазор посёлкасини электр энергиясини электр станциясидан олади. Бу станция билан барча хўжалик эҳтиёжлари қондирилади. Асосий ичимлик суви манбалари Артезан қудуқларидир. Улар қишлоқнинг шарқий қисмида жойлашган. Қишлоқ лойиҳаланган ҳудудда қуйидаги маҳаллий қурилиш материаллари мавжуд. Шу ернинг ўзидаги тупроқ қурилишга ишлатишга яроқли. Лойиҳаланаётган бинолар асосан бир қаватли икки, уч, тўрт хонали уйлардан иборатдир.

Яшаш фондининг ҳисобий ва қурилиши лозим бўлган уйларни турлари бўйича бўлиниши кўрсатилган. Қишлоққа кириш жойи қишлоқнинг ғарбий томонидан лойиҳаланган.

Пахтазор посёлкасини лойиҳалашда кичик меъморий кўринишлар: суҳбат қуриш жойлари, айвонлар, дам олиш майдонлари қўлланилган. Ҳудудда кичик спорт иншооти лойиҳаланган. Бу иншоотлардан ташқари ҳудудда аввалдан мавжуд бинолар жойлашган. Умумий ҳудуди қуйидаги доираларга бўлинади. Оммавий тадбирлар ўтказиш доираси, спорт мусобақалари ўтказиш доираси, тинч дам олиш доираси кабилар фаолият юритади.

Пахтазор посёлкаси уйлари ва маданий маиший биноларни режалаштиришда аҳолига яхши шароит яратиш учун жой хоналарини таъминлаш керак ва қуйидаги талабаларга жавоб бериши шарт:

Пахтазор посёлкасини турар жой уйлари ва жамоат бинолари қуёш нури билан яхши таъминланган бўлиши керак ва юзанинг ўрта қисмларида уйлари ва бинолари узунлик ўқи бўйлаб шимолий жануб йўналишида жойлаштирилса, бу энг қулай жойлаштирилган уй ва бино ҳисобланади.

Пахтазор посёлкасини шамол йўналишини ҳисобга олсак шамол ўқи йўналишида, яъни шимолдан соат кўрсатгичининг айланиши йўналиши бўйича 18-22°га ўзгартирсак жойлашган уй хоналарининг деразаси жанубий шарққа ва шимолий ғарбга қараб турса бир йиллик совуқ шамол эсиш кўрсаткичлари билан яхши таъминланган бўлади.

Бир-бири билан ёнма-ён ва қарама-қарши жойлашган уйлар қуёш нурига қараб жойлаштирилгани билан биринчи қаватдаги хоналарга қуёш нури тушмаслиги мумкин. Шунинг учун уйлар орасидаги масофа қуйидагича бўлиши керак: -Турар жой уйлари жойлашишини танлашда шамол йўналишини ва шамол тезлиги шу ҳудудда катта рол ўйнайди; -Қишлоқ кўчаларининг йўналишини шамол эсиш йўналиши бўйича режалаштирилса, қишлоқ ҳудудига яхши шамол эсиши таъминланади. Қишлоқ аҳолисига яхши хизмат кўрсатиш учун 1-2минг аҳоли яшайдиган уйларни жамлаб, турар жой гуруҳларини, яъни маҳаллаларни ташкил этиш мақсадга мувофиқдир ва бу ҳар куни биринчи навбатда керак бўлган маданий маиший хизмат кўрсатувчи корхона ва ташкилотлар билан таъминланса жуда яхши бўлади.

Пахтазор посёлкасини жойлашган бинолар кўча, йўлак, қўра ва хўжалик саройлари атрофидаги яшилзорларни, қатор экилган дарахтларни, кустарниклардан ташқари қишлоқ ҳудудидаги ўсимликларни бир жойга тўплаб, яъни қишлоқ боғини ва у ерда спорт ва ёшларнинг ҳар хил ўйин учун майдон ташкил этиш керак.

Пахтазор посёлкасини машина ва пиёдаларнинг ҳаракатини ташкил этиш ҳам юқори ўринлардан бирини эгаллайди ва қишлоқларда қуйидагича

машиналар ҳаракати учрайди. 1.Йўловчилар машинаси (шахсий); 2.Юк ташувчи машиналар (озик-овқат уй-рўзғор буюмларини ва мебелларни олиб келувчи, олиб кетувчи ва ҳоказо); 3.Махсус машиналар (тез ёрдам, ўт ўчириш ва чиқиндиларни олиб кетиш учун мўлжалланган машиналар).

Пахтазор посёлкасини машиналар ҳаракатининг сони қишлоқ ҳудудига ва аҳоли зичлигига боғлиқ бўлиб қишлоқда ҳаракат қилувчи машиналар сонидан кўра бу қишлоқда тўхтаб турувчи машиналар сони кўп бўлади. Улар енгил, юк ташувчи ва махсус машиналардир.

Пахтазор посёлкаси ҳудудига машиналар ҳаракатини ташкил этиш лойиҳасини ишлаганда қуйидагиларни инобатга олиш керак. 1.Турар жой уйларига кириш йўлакчаларининг жойлашишини; 2.Қишлоқ ҳудудига кириш кўчасини жойлашишини; 3.Қишлоқ ҳудудида йўлакчаларни жойлашишини; 4.Мактаб ва болалар боғчасига келишини ташкил этиш; 5.Савдо дўконларига хизмат қилувчи машиналари тўхташ майдончаларининг жойлашишини; 6.Чиқинди ахлатлар йиғиладиган жойни ва уларга келадиган йўлакчаларни жойлашишини инобатга олиш керак.

1.2.Аҳоли яшаш жойларининг таснифи

Республикамиз ҳудудида яшаётган аҳоли сони қишлоқ ва қишлоқ аҳолисига бўлинади.

Республикамиз мустақил бўлгандан кейин, аграр давлатдан саноативаживожланган давлатлар сафига қўшилиб, қишлоқ аҳолисига нисбатан қишлоқ аҳолиси ўсиб бораётир.

Пахтазор посёлкаси ҳудудида ва қишлоқларда яшаётган аҳолининг яшаш шароитларини тўлиғича яхшиланма, яхши ободонлаштирилмаган уй, маданий ва маиший хизмат кўрсатиш бинолари қурилмаса, ишлаб чиқариш ташкилотларининг жойларга тўғри режалаштириш қишлоқ аҳолисининг ўсиши ва қишлоқ ҳудудининг каттариши сақланиб қолиши мумкин.

Пахтазор посёлкасида бажараётган ишларимиз қишлоқ ёшларини шу қишлоқларда яшаб қолишини ва қишлоқ аҳолисининг ўсиши ва қишлоқдан кўчиб кетиш фоизини камайтиради.

Пахтазор посёлкасини турар жой ҳудудини режалаштирганда тарихий маданиятини халқ хўжалигининг қайси соҳаси бўйича шуғулланиши ва жамот марказининг қаерда жойлашишини инобатга олган ҳолларда режалаштириш керак. Аҳоли турар жой ҳудуди халқ ҳудуди соҳаси бўйича қишлоқ, қишлоқ типдаги қишлоқ ва қишлоқларга бўлинади. 1.Қишлоқ деб, асосан аҳолиси саноат корхоналари маиший хизмат кўрсатиш бошқарув маданий ва илм фан соҳаларида шуғулланувчи турар жой ҳудудига айтилади. 2.Қишлоқ ва қишлоқ оралиғида жойлашган турар жой ҳудуди қишлоқ типдаги қишлоқ дейилади ва улар қуйидагиларга бўлинади: а)Ишчилар қишлоғи бу қишлоқлар катта заводлар, фабрикалар, шахталар, табиий ер ости қазилма бойликлари, электростанциялар, темир йўл станциялари, катта қурилиш ва бошқа иқтисодий жиҳатдан жуда керакли бўлган иншоотлар жойларда, аҳоли уч мингдан ўн икки минггача бўлган турар жой ҳудудига айтилади; б)Дала ҳовлилари, қишлоқлар қишлоқ ҳудудидан ташқарида жойлашган бўлиб, вазифаси қишлоқ аҳолисининг дам олиши, озик овқат маҳсулотлари билан маълум фоиз таъминлаш учун мўлжалланган, қишлоқ хўжалик ишлари билан аҳолисининг 25% дан кам шугулланган бўлиши керак; в)Дам олиш, санатория қишлоқлари бундай қишлоқлар табиий шароити инсон соғлигини соғломлаштирувчи жойларга аҳолиси 2 минг кишидан ортиқ бўлмаган ва аҳолисининг 50% вақтинча келиб даволанувчи аҳоли бўлган жойларга айтилади.

Пахтазор посёлкаси аҳолиси пункти уч турга бўлинади:

а)қишлоқ хўжалик аҳоли пункти бундай жойга қишлоқ хўжалик ташкилотларини, бирлашмалар маркази ва уларнинг хўжаликлараро бўлимлари жойлашган қишлоқлар киради. б)қишлоқ хўжалигида боғлиқ бўлмаган қишлоқ аҳоли пункти бундай жойга алоҳида саноат корхоналари, қурилиш ташкилотлари, ўрмон хўжалиги ва транспортларга хизмат қилувчи қишлоқлар киради. в)аралаш шаклдаги қишлоқ аҳоли пункти бундай жойга район маркази ва жамоа хўжалиги еридан фойдаланмайдиган аҳоли пунктлари киради. Бу қишлоқ аҳолисининг асосий қисми ҳудуддан

ташқарида жойлашган, саноат корхоналарида, транспорт соҳасида ва бошқа ишлаб чиқариш ташкилотларида ишлайди.

Ҳамма қишлоқ аҳоли пунктлари ҚМваҚ 2.07.01.97 да кўрсатилганидек, бешта қишлоқ аҳоли пунктларига бўлинади.

Ҳамма турар жой пункти аҳолиси 3та гуруҳга бўлинади: яъни, қурилишда, қишлоқ хўжалик ташкил этувчи аҳоли, хизмат қилувчи ва ишлаб чиқаришда қатнашмайдиган аҳолиларга бўлинади. а)қишлоқни ташкил қилувчи аҳоли гуруҳига қишлоқ хўжалик қурилишида, қишлоқ хўжалик машиналарини ремонт қилишда, қишлоқ хўжалик маҳсулотларини қайта ишлашда, қишлоқ хўжалик ишларида ва чорвачилик соҳасида ишлаётган ишчилар қиради; б)хизмат қилувчи аҳоли гуруҳига шу қишлоқ аҳолисига хизмат кўрсатадиган жамоа бинолари, ташкилотлар ва корхоналарда ишлаётган ишчилар қиради; в)ишлаб чиқаришда қатнашмайдиган аҳолилар гуруҳига боғча, мактаб ёшидаги болалар, нафақа ёшидаги уй иши билан шуғулланувчилар, коллеж, лицей, институт талабалари қиради.

1.3.Қишлоқ аҳолиси пунктини турар жой уйларининг лойиҳа олди ҳисоби

Пахтазор посёлкасини аҳоли турар жой лойиҳасини ишлашдан олдин келажакдаги қишлоқ аҳоли сони, демографик таркиби, сони, яшаш хоналар ҳажми, саноат корхоналари ва маиший хизмат кўрсатиш ташкилотлари ҳисоб қилиниши керак бўлади.

Аҳолининг меҳнатга қобилиятли қисмини ишлаб чиқаришга жалб қилиш ва нафақага чиққан ишлаш истагини билдирган қисмини ҳисобга олган ҳолда аҳоли сонини аниқлаш мумкин. Қишлоқ аҳолиси турар жой ҳудуди лойиҳаси ҳисоби 2 вақтга қараб ҳисобланади ва лойиҳаланади: яъни, келажакдаги аҳоли пунктининг ривожланиши 20 йил ва биринчи даврдаги қурилиш вақти 5йил. Аҳоли сонини аниқлашнинг икки усули мавжуд: Бажариладиган иш ҳажмига қараб аниқлаш; Статистик маълумотлар асосида аниқлаш.

Аҳоли сонини иш ҳажмига нисбатан ҳисоблаш. Пасёлка аҳолиси ишлаб чиқаришда қатнашмаётган аҳолилар сонига қараб ва район режасига қараб қуйидаги формула билан аниқланади:

$$N = \frac{A * 100}{100 - (B + B)} = \frac{1299 * 100}{100 - (20 + 50)} = 433 \text{ киши}$$

1.4.Оилалар сонини ҳисоблаш

Пахтазор посёлкаси хўжалигидаги яшайдиган жойларнинг лойиҳасини тузишда демографик статистика маълумотларидан аҳолининг табиий ва кўчиб келиши ҳамда кўчиб бориши натижасида ўсиши, ёшлари, оилалар сонини аниқлашда фойдаланилади. Аҳолининг ёши, таркиби, жамоа корхоналарини жойлаштириш ва қуришда оилалар таркиби эса қуриладиган уйлар сони ва уларнинг хоналарини аниқлашда ишлатилади.

$$X=N/Ч=433/5,7=76 \text{ оила}$$

бу ерда: X-оилалар сони, Н-келажакдаги аҳоли сони, Ч-бир оиланинг ўртача таркиби

Оила сонини	Оилалар сонини нисбати %	Ҳар бир гуруҳ оиладаги одамлар сонининг жами аҳолига нисбати	Ҳар хил таркибдаги оилаларда яшайётган одамлар сонини	Оилалар сонини ёки хонли сонини
1	2	3	4	5
2 киши	25	50	34	17
3 киши	25	75	60	20
4 киши	18	72	84	21
5 киши	14	70	50	10
6 киши	18	108	48	8
Жами:	100	375	276	76

$$276/375=0.7*50=34$$

$$0,7*75=60$$

$$0.7*72=84$$

$$0.7*70=50$$

$$0.7*108=48$$

1.5. Аҳоли яшайдиган жойлардаги кўчалар ва майдонлар

Пахтазор посёлкасидаги кўчалар транспорт ва пиёдаларнинг қатновини таъминлаш, муҳандислик иншоотлари ва яшил дарахтларни жойлаштириш учун хизмат қилади. Аҳоли яшайдиган жойлардаги кўчалар ва йўллар, ташки майдонлар, автомобил йўллари билан қулай алоқани таъминловчи қатнов тизими ҳисобланади. Катта қишлоқлар, қишлоқлар лойиҳасида кўчалар маълум бир ички қатнов тизимини ташкил қилади.

Кўчаларнинг тўғри геометрик тизими, бир чизик бўйлаб тўғри бурчак нур, айлана нур ва диагональ шаклларда жойлашади. Бир чизик, лента бўйлаб жойлашадиган кўчалар тизими аҳоли пункти йўли, канал ёки ариқ бўйлаб жойлашганда учрайди. Кўчаларни бундай жойлаштиришнинг салбий томони шундан иборатки, аҳоли пункти майдони чўзилиб кетади. Маданий-маиший хизмат кўрсатиш корхоналари тарқоқ ҳолда ва ҳовлидан узоқда жойлашади.

1.6. Аҳоли яшайдиган ҳудудни лойиҳалаш.

Пахтазор посёлкаси аҳолиси яшайдиган ҳудудни режалаштирганда, қишлоқ табиий ва иқтисодий кўрсаткичлари, ишлаб чиқариш ташкилотлари ва корхоналарнинг мавжудлиги эътиборга олинади. Аҳоли яшайдиган ҳудуд автомобил алоқаси билан яхши таъминланган бўлиши керак.

Посёлкада аҳоли яшайдиган ҳудуд маданий, маиший бино ва ташкилотлар ҳамда кўча майдонлар ҳудудини ўз ичига олади. Аҳоли турар жой ҳудудидан ҳар қандай тоифадаги автомобил йўллари, қишлоқ хўжалик маҳсулотларини олиб ўтувчи йўллар ва жамоа эмас, аҳоли ҳовлисига ҳар хил минерал ўғитлар олиб келиш, юк машиналари ва қора молларни олиб кетиш учун алоҳида йўллар режалаштирилиши керак.

Турар жой уйлари учун ажратилган жойга об-ҳаво шароитига, вужудга келган маиший хизмат турига, ишлаб чиқариш фаолиятига қараб ҳар хил турдаги уйлар қурилади.

1.7.Қишлоқ хўжалигидаги уйлар ва уларни жойлаштириш шартлари.

Пахтазор посёлкаси хўжалиги қурилишида Зхил аҳоли уйлари қурилади: бир оилага мўлжалланган томорқали, икки оилага мўлжалланган томорқали, икки оилага мўлжалланган бирлаштириб қуриладиган уйлар ва томорқасиз секцияли уйлар.

Пахтазор посёлкаси ҳудудидаги томорқа участкаларида қуриладиган уйлар шахсий уйлар бўлиб, бир икки қаватли ва бир ёки икки оилага мўлжалланган бўлиб, икки, уч, тўрт хонали ва ҳоказо уйлар қиради. Бу уйларнинг асосий қурилиши кўчага қаратиб ва ундан 5м ичкарига жойлаштирилади. Кўча билан уй орасидаги майдонга гулзорлар, мевали ёки манзарали дарахтлар экиш тавсия этилади. Ҳовли ичкарисига хўжалик иморатлари қурилади. Уй ичидаги хоналарни қуёш нури билан ёритилиши ҳисобга олган ҳолда жойлаштирилади. Бир квартира билан иккинчи квартира оралиғи ойнасиз девор билан чегараланади. Ҳар бир оила мустақил шахсий аҳоли эга бўлиб, томорқа участкаларида ўз фаолиятини юритилишга шароит яратилади. Бундай уйларнинг ҳажми катта, кўриниши чиройли ва муҳандислик тармоқларидан фойдаланиш 2;3 марта арзонга тушади.

1.8.Қишлоқни мукамал режалаштириш.

Пахтазор посёлкаси турар жой доирасининг қурилиши уйларни турар жой доираси мажмуа сифатида ва алоҳида гуруҳлар сифатида лойиҳалаш мумкин. Бу уйлардан унча узоқ бўлмаган участкани кўкаламзорлаштириш ва дам олиш майдончаларини ҳамда болалар ўйнаши учун майдончаларни ҳамда болалар ўйнаши учун майдончаларни жойлаштириш керак. Турар жой доирасини режалаштиришда уйларни қуёш нури билан таъминлаш ва микрорайон ҳудудининг рельефи асосий ўринда туради.

Пахтазор посёлкаси турар жой гуруҳи ҳовлиларида болаларнинг ўйнаши, кексаларнинг дам олиши учун, хўжалик ва чиқиндилар ташиш майдончалари жойлашади.

Пахтазор посёлкаси болалар ўйнаши учун ажратилган майдончалар қишлоқда яшаётган бир киши учун $0,7\text{м}^2$ ҳисобида аниқланади. Ҳар хил ёшдаги болалар ўйинини эътиборга олиб, болалар майдончаларини алоҳида-алоҳида ёшига қараб жойлаштирилса яхши бўлади, яъни боғча ёшидагилар (3 ёшгача), мактаб ёшидагилар (7 ёшгача), бошланғич синф (7-12 ёшдаги) болалар учун бу майдончалар турига ва вазифасига қараб қуйидаги жиҳозлар билан жиҳозланиши мумкин.

Пахтазор посёлкасида кексалар дам олиш майдончалари қуйидаги меъёردа (қишлоқда яшаётган бир кишига $0,1\text{м}^2$) ҳисобланади ва ўлчами 12-20 м^2 бўлади.

Пахтазор посёлкаси аҳолисининг шахсий машиналари қисқа вақт туриши учун ажратилган майдончалар ҳар бир уй олдидаги йўлакчаларни кенгайтириб ёки боши берк йўлакнинг охирида, бундан ташқари уйнинг ён томонида жойлаштирилса яхши бўлади. 5 қаватли уйнинг олдидаги турар жойга 4-5 машина жойлашиши ҳисобга олинади ва унинг майдонини ҳар бир машинага 25м^2 дан жой ажратиб ҳисобланади.

ПАХТАЗОР ПОСЁЛКАСИ МЕЪМОРИЙ-РЕЖАВИЙ ЕЧИМ ҚИСМИ

2.1.Қишлоқ ҳудудининг фаолият доирасига тақсимлаш

Пахтазор посёлкаси ҳудудини фаолият доирасига тақсимлашнинг мақсади қишлоқ ҳудудини жуда яхши турда фойдаланиш учун уйларни, мактабгача бўлган болалар биносини, мактабни, қишлоқ марказини ва бошқа биноларни тўғри хизмат қилиш радиусига қараб жойлаштиради.

Шунинг учун зоналарга тақсимлашнинг бир нечта турлари чизилади. Бу чизилган чизмаларни бир бири билан таққослаб, яъни микрорайонда жойлашган боғча, мактаб, қишлоқ жамоа марказининг хизмат қилиш радиуси, қишлоқнинг ихчамлиги ва бошқа кўрсаткичлари ҳам эътиборга олингандан кейин энг яхши тури аниқланади ва шу тур қишлоқни режалаштиришнинг ўзаги бўлиб қолади.

Функционал зоналарга тақсимлаш чизмаси қишлоқ бош режасига нисбатан кичик масштабда бажарилади. Агарда қишлоқ 1:1000 масштабда лойиҳаланса, унда функционал зоналарга тақсимлаш чизмаси 1:2000 ёки 1:5000 масштабда бажарилади.

Бу масштаб ажратилган жойнинг чегарасини, ўлчамларини ва хизмат қилиш радиусини ҳамда зоналарнинг бир бирига боғлиқлигини кўрсатиш талабига тўлиқ жавоб беради. Бундан ташқари шуни эътиборга олиш керакки, қишлоқ ҳудудида маъмурий бинолар, меҳмонхоналар ва бошқа фаолият доираларни ташкил қила олмайдиган бинолар жойлашиши ҳам мумкин.

Турар жой зонаси чегаралари қизил чизиқлар билан чегараланган бўлиб бу қишлоқни кўшни қишлоқдан, Қишлоқ марказидан ва бошқа жойлардан ажратиб туради. Қизил чизиқ билан қурилиш чизиғи оралиғи, магистрал йўлининг ён томони кўкаламзорлаштирилади, чунки бу машиналардан чиққан газларнинг ва шовқинни камайитириш учун мўлжалланади.

Пасёлканинг жамоа маркази асосан қишлоқнинг ичида жойлашган бўлиб, қишлоқ аҳолисига яхши хизмат қилиш радиуси билан таъминланган бўлиши керак.

Жамоа савдо марказини жойлаштирганда, бирорта катта магистрал кўча томонидаги кўкаламзорлаштирилган жойни бузиб у ерда жамоа савдо маркази биноси олдидан унча катта бўлмаган майдон ташкил этилади.

Коммунал хўжалик ташкилотлари кўра, буғ қозони қишлоқ зоналаридан асосан мактаб ва болалар боғчасидан ажратиб қўйилиши керак.

Пахтазор посёлкаси худудида ер ости ва ер устидаги қўраларни 25 50 машина гуруҳига жамлаб турар жой зонасидан ташқари алоҳида ажратиб жойлаштирилиши керак. Фаолият доираларига тақсимлаш чизмасида турар жой доирасига ҳар куни хизмат қилувчи ташкилотларни кўрсатиш керак.

Пасёлка лойиҳасини тузишда қуйидагилар кўзда тутилган:

а) қишлоқ майдонини қурилиши лозим бўлган объектларга бўлиб чиқиш, яъни ҳовли ва турар жой, дам олиш ва жамоа коммунал доираси, қурилиш ва ёрдамчи қурилиш майдончаларининг ҳақиқий ўлчамларини аниқлаш, навбат асосида қурилиш зарур иншоотлар ва келгусида қишлоқнинг ривожланиши ва кўкаламзорлаштириш кўзда тутилган.

б) қишлоқ худудидаги ички ва ташқи транспорт йўллари ва асосий кўчалар қурилишини ташкил қилиш ва қишлоқ аҳолисига маъмурий бинолар билан алоқани яхшилаш, қишлоқнинг ички қисмида пиёдалар йўлакчалари ва автомобиллар қайтиш жойлари кўзда тутилган.

В) маъмурий ва маданий маиший биноларни қулай жойлаштириш. Бу бинолар лойиҳа асосида бир бирига боғлиқлигига қараб мақсадга мувофиқ ҳолда қишлоқнинг марказига ва марказий кўчалар бўйида жойлаштирилган. Аҳоли турар жой худудини меъморий лойиҳаланганда бир нечта фаолият доираларига тақсимланади.

Кичик қишлоқлар ва қишлоқ туманидаги туман марказлари қуйидаги фаолият доираларига тақсимланади:

Аҳоли яшайдиган ҳудуд, ишлаб чиқариш ҳудуди ва санитар ҳимоя ҳудуди.

Аҳоли турар жой ҳудудини шунчаки оддий фаолият доираларига тақсимлаш қишлоқсозликнинг асосий ғояси эмас, балки ишлаб чиқариш билан аҳоли яшаш жойларини бир бири билан бир жойга, ишлаб чиқариш иншоотларни бир жойга ташлаб аҳолининг яшаши, ишлаши ва дам олиши учун яхши шароит яратиш мақсадида фаолият доираларига тақсимланади.

Аҳоли яшайдиган ҳудудда аҳолининг тармоқлари, уйлари ва хўжалик бинолари, маданий маиший, коммунал корхоналари, кўчалар, майдонлар, боғлар, истироҳат боғлари, хиёбонлар, спорт иншоотлари ва бошқалар жойлашади.

Ишлаб чиқариш ҳудудида, хўжаликдаги машина трактор парки, озик овқатлар сақлайдиган, пахта тозалайдиган, ипак куртини боқадиган ҳовлилар, қорамол, қўй, йилқи, паррандалар ва бошқа фермалар, қишлоқ хўжалик маҳсулотларини қайта ишлайдиган корхоналар ташкил қилади. Улар аҳоли яшайдиган ҳудуддан 1,5 2км узоқликда, сув оқимининг қуйи томонида ва шамол йўналишининг қарама қарши томонидан жойлашади.

Ҳозирги кунда қишлоқ аҳоли пунктлари фаолият доираларини катта кўчага нисбатан жойлаштиришнинг 3 та кўринишдаги схемаси амалиётда мавжуд.

Катта кўчага нисбатан аҳоли яшайдиган ва ишлаб чиқариш ҳудудлари параллел жойлашган бўлиб, ҳар бир фаолият доирасига катта кўчадан алоҳида алоҳида транспортлар кириб чиқади ва ишлаб чиқариш ҳудудига келаётган транспорт аҳоли яшайдиган ҳудуддан ўтмайди;

Пасёлка аҳоли пунктини кенг очик жойда режалаштирилганда катта магистрал йўл атрофида ишлаб чиқариш ҳудуди жойлаштирилса, биринчидан аҳоли пунктнинг архитектура кўриниши бузилади, шунинг учун катта магистрал йўлдан ишлаб чиқариш доирасига аҳоли яшайдиган ҳудудни четлаб ўтувчи қўшимча йўл ўтказиб аҳоли яшайдиган ҳудуддан кейин ишлаб чиқариш ҳудуди жойлаштирилса мақсадга мувофиқ бўлади.

Пасёлка аҳоли пункти магистрал йўлда алоҳида жойлашган бўлиб, лекин ҳар хил сабабларга кўра, яъни ер захираси бўлмасдан ва шамол йўналиши талабига жавоб бермасдан ишлаб чиқариш

Худуди катта магистрал йўл ёнига жойлашиши ҳам мумкин. Бундай ҳолларда ишлаб чиқариш худуди билан магистрал йўл орасида санитар ҳимоя ва меъморий кўринишини яхшилаш тадбирлари олиб борилиши керак.

Пахтазор посёлкаси аҳоли пункти магистрал йўлнинг икки томонида, яъни аҳоли яшайдиган ҳудуд бир томонда ва ишлаб чиқариш худуди иккинчи томонда жойлашиши ҳам мумкин. Бундай ҳолларда магистрал йўлни кесиб ўтувчи йўллари сонини камайтириш ишлари олиб борилиши керак, яъни кесиб ўтувчи йўللарни икки тавақда ўтказиш керак.

Пахтазор посёлкаси санитар ҳимоя худуди, аҳоли яшайдиган ҳудудни, ишлаб чиқариш худудидан ва серкатнов йўллар томонидан чиқарган зарарли газлар, нохуш ҳидлар, чанг ва шовқиндан ҳимоя қилади ва улар оралиқда жойлашади.

2.1. Турар жой уйларини танлаш ва маиший хизмат кўрсатиш муассасасини ҳисоблаш.

Пахтазор посёлкаси аҳолисини турар жой билан таъминлаш учун керакли бўлган уйларни танлаб қишлоқ ҳудудига жойлаштириш керак. Турар жой уйларининг лойиҳа турларини, қабул қилинган лойиҳа “каталогидан” танлаб олинади. Бундан ташқари лойиҳачи келажакда қурилиши мумкин бўлган ҳали тасдиқланмаган турар жой уйларининг лойиҳасини танлаб олиши мумкин, аммо шу қабул қилинган уй лойиҳасини қайси ойномадан ёки адабиётдан олган бўлса, фойдаланилган адабиётлар рўйхатига шу ойнома ёки адабиётни ҳам киритиш керак.

Турар жой уйларини танлашда бир хил туркумдаги уйларни танлаш тавсия этилади. Қишлоқ уйлари иложи борича бир туркумдаги 2 3 хил уйлардан қурилиши керак.

Турар жой уйлариининг кўринишини танлашда қурилиш ҳудудининг иқлимини ва таклиф қилинган қуёш йўналишини (ориентация) ҳисобга олиш керак. Тўғри танланган уйнинг тури, турар жой хоналарининг кўпини қуёш нури билан таъминлайди.

Пахтазор посёлкаси лойиҳасини режалашда қўлланиладиган маданий маиший биноларга қуйидагилар киради: 200 ўринли клуб, болалар боғчаси, ёзги кинотеатр, 1та магазин, қишлоқ кенгаши биноси, 50 ўринли ошхона ва бошқалар.

ПАХТАЗОР ПОСЁЛКАСИНИ МУҲАНДИСОНА ТАЙЁРГАРЛИК ИШЛАРИ ҚИСМИ

3.1. Пахтазор посёлкаси ҳудудларини муҳандисона тайёргарлик ишларининг умумий тадбирлари

Пахтазор посёлкаси, ҳудудларини лойиҳалаш, қуриш ва келгусида ишлатишда муҳандисона тайёргарлик ва ободонлаштириш ишлари асосий вазифалардан бирини бажаради.

Қишлоқ қурилишида ажратилган жойни танлашда ва баҳолашда бу жойни ўзлаштиришда муҳандислик тайёргарлик ишлари муҳим роль ўйнайди. Қишлоқни муҳандисона режалаштиришда, ободонлаштиришда ва қуришда табиий шароитлар ва физик, геологик жараён, шу жойга ўзига хос таъсир қилади.

Асосий табиий шароитлардан бири, табиий ернинг юза тузилиши, ёмғир суви ва ундан ташқари Қишлоқ атрофида ва ҳудудида жойлашган дарё ва сув ҳавзалари ҳисобланади.

Шуни эътиборга олиб, жойларни муҳандисона тайёргарлик ва ободонлаштириш ва ёмғир, қор ва сув оқимларини ташкиллаштириш тадбирлари асосий ўринлардан бирини эгаллайди.

Микрорайон қуриш мақсадида ишлатиш учун мўлжалланган табиий ернинг юза тузилиши, режалаштириш, қуриш ва ободонлаштириш талабини кўпинча қониқтирмайди.

Қишлоқ ҳудудини муҳандислик тайёрлаш табиий шароитни ўзгартириш, яхшилаш, бундан ташқари физик-геологик жараёнларни ривожланиши ва Қишлоқ ҳудудига таъсирини чеклаш каби муҳандислик тадбирлардан иборат.

Физик-геологик жараёнлар ташқи сувларни қочиришни ёмонлаштирувчи, сизот сувларининг сатҳини ошишига ва ботқоқликларни пайдо бўлишига сабаб бўлувчи шаҳар ҳудудида рельеф сирти ва шаклини ўзгаришига олиб келади.

Пахтазор посёлкасида физик-геологик жараёнлар сифатида қуйидагиларни келтириш мумкин:

- Пахтазор посёлкаси ҳудудини атмосфера ёғинлари ва дарёларнинг тошиши натижасида сув босиши;
- Сизот сувлари таъсирида Қишлоқ ҳудудининг ёмонлашуви;
- Пахтазор посёлкаси ҳудудида жарликларнинг пайдо бўлиши ва уларнинг ривожланиши;
- Кўчкилар, жарликлар;
- Пахтазор посёлкаси тарафга йўналган сел оқимлари;
- Пахтазор посёлкаси ҳудудида карст ва чўкиш ходисалари;
- Рельефнинг сув ва шамол эрозияси таъсирида бузилиши ва ҳ.к.

Пахтазор посёлкасида муҳандислик тайёргарлик ишлари табиий шароити ноқулай ҳудудларни қурилиш учун мослаштириш эвазига Қишлоқ ҳудудидан самарали фойдаланиш учун хизмат қилади. Бу билан, кўча-йўл тармоғи, жамоат транспорти ва ер ости коммуникация тармоқлари қисқаради.

Посёлкада муҳандислик тайёргарлигининг аниқ масалалари ҳудудни танлашда, Қишлоқни лойиҳалашда техник-иқтисодий асоснома ва унинг бош режасини ишлаб чиқишда аниқланади.

Пахтазор посёлкаси ҳудудини муҳандислик тайёрлашда қуйидаги асосий қурилиш ишлари бўлиб қуйидагиларни кўрсатиш мумкин: ер ишлари; ташқи (атмосфера) сувларини қочиришнинг очик ва ёпиқ сув қочиргичларни қуриш; сизот сувларини пасайтириш мақсадида дренаж тизимларини қуриш; ҳудуд сиртини мувозанатда сақлаш мақсадида қуриладиган иншоот (тиргак девор, дамба ва ҳ.к.) лар; жарлик ва силжиш мавжуд бўлган ҳудудларда қияликларни вертикал режалаш ёрдамида кучайтириш ва ҳ.к.

Ҳудудда табиий шароитларнинг таъсири даражаси ва муҳандислик тайёргарлиги ишларнинг мураккаблигидан келиб чиққан ҳолда лойиҳа (харита)ларнинг таркиби ва миқёси қуйидаги чегарада аниқланади 1:10000-1:25000 (кичик Қишлоқлар учун 1:5000).

Пахтазор посёлкаси лойиҳа таркибига қуйидагилар киради: ҳудудни сув босиши мумкин бўлган чегараларини, грунт шароитларини, сатҳи юқори бўлган сизот сувлари мавжуд майдонлар, жарликлар, силжиш ва бошқа табиий шароитлар кўрсатилган муҳандислик- геологик харита; қурилиш учун ноқулай ҳисобланган, силжиш, карст ва бошқа жараёнлар мавжуд майдонлар кўрсатилган ҳудудларнинг схемаси; асосий бажарилиши лозим бўлган, кетма-кетлиги кўрсатилган Қишлоқ ҳудудини муҳандислик тайёрлаш схемаси.

Пахтазор посёлкаси ҳудудни қишлоқсозлик нуқтаи назаридан баҳолаш, авваломбор, жойнинг табиий жараёнлар таъсирида шаклланган табиий рельеф хусусиятлари ва шаклига боғлиқдир.

Рельефни ўрганиш геоморфология фанининг вазифаси бўлиб, бу фан рельефнинг шаклланиши, вақт ва фазода ривожланишини ўрганади.

Пахтазор посёлкасида Қишлоқсозлик тажрибасида табиий ва ўзлаштирилган рельефнинг 2 хил тури қабул қилинган: макрорельеф, катта ҳудудлардаги сезиларли даражадаги паст-баландликларга эга бўлган сиртлар; микрорельеф- маълум бир ҳудуддаги, жуда сезиларли бўлмаган нишабликларга эга бўлган сиртлар.

Табиий рельеф ерни литосфера деб аталувчи қаттиқ қобиғи сиртининг турли кўринишдаги оддий ва мураккаб элементар шаклларидан иборатдир. Рельефнинг бундай шаклларига водийлар, қир ва адирликлар, жарликлар, чуқурликлар, тепаликлар ва ҳ.к.лар мисол бўлади.

Рельефнинг асосий шакллари текисликлар ва тоғликлардан иборат. Ўз навбатида текисликлар Қишлоқсозлик амалиётида қуйидаги категорияларга бўлинади: Нишаблиги 0-0,4% жуда текис бўлган рельеф; Нишаблиги 0,4-3% чегарасидаги текис бўлган рельеф; Нишаблиги 3-6% чегарасидаги сезиларсиз қияликдаги рельеф; Нишаблиги 6-10% чегарасидаги сезиларли қияликдаги рельеф; Нишаблиги 10-20% чегарасида бўлган қиялик; Нишаблиги 20% катта бўлган қиялик.

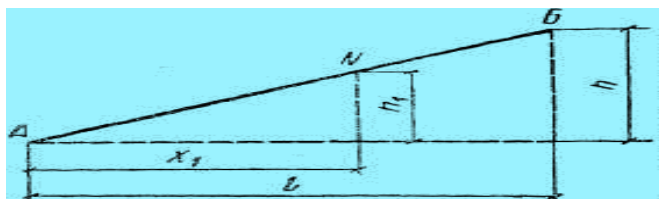
Тоғли рельеф турли баландликлардаги тоғларнинг мавжудлиги билан характерланади.

Жойнинг рельефи эса топографик хариталарда текисликни горизонтал текислик билан кесганда ҳосил бўлган проекциясини акс эттирувчи режадаги горизонталлар билан кўрсатилади. Ҳар бир горизонтал қабул қилинган сатҳга нисбатан маълум бир баландликни билдиради.

Ўзаро зич жойлашган горизонталлар қияликни, аксинча эса текисликни кўрсатади.

Горизонталларни акс эттирувчи режа Қишлоқсозликда режалаш ва қуриш лойиҳаси учун ҳамда кўпгина бошқа турдаги муҳандислик масалаларини ечишда асос бўлиб хизмат қилади.

Белгилар. Режа горизонталлари оралиқларидаги белгиларнинг ҳақиқий аниқлиги, қидиралётган нуқтанинг иккала горизонталга туғри чизикли перпендикуляр ўтказиб, интерполяциялаш натижасида аниқланади.

2.1 - расм. Белгиларни интерполяциялаш

1:1000 ва 1:2000 миқёсдаги режалар учун белгиларнинг ҳақиқий аниқлиги қуйидаги қийматларда аниқланади:

Горизонталлар оралиғи ҳар 0,2 м	2-3 см
« « « 0,25 м	3 см
« « « 0,5 м	6-7 см
« « « 1,0 м	15 см

Лойиҳа режа ишларини бажаришда, баъзида қушимча рельеф чизиклари ўтказиш билан рельефни янада майдалаштириш талаб этилади (2.2-расм). Рельефни янада аниқлигини оширишга, унинг орасидан сунъий равишда қушимча рельефлар ўтказиш билан эришиб бўлмайди. Бундай ҳолатда албатта жой учун қушимча нивелирлаш ишлари ёки бошқа маълумотлар

зарур бўлади. Баъзи ҳолларда, ҳудудни дастлабки тайёрлаш босқичида режада рельеф йириклаштирилади. Бунда, масалан, 0,5м ўтказилган горизонталлар орасидан биттадан горизонтал олиб ташланади. Бундай режа фақатгина жойнинг фақатгина характерли шакллари ҳақида тасаввур беради.

3.2 Профиллар усули

Профиллар усули вертикал режалашда лойиҳалаш усулларида бири бўлиб, бу усулга асосан, лойиҳалашнинг чизма материаллари профиллар сеткаси акс этган ҳудуднинг тарҳи билан профилларнинг ўзларидан иборат бўлади.

Профиллар ҳудуд тарҳида горизонталлар ёки нивелир белгилари билан тузилади.

Тикка режалашни профиллар усулида лойиҳалаш қуйидаги кетма-кетликда бажарилади: лойиҳаланаётган ҳудуд тарҳи профиллар сеткасига бўлинади; сетканинг иккала йўналиши бўйича профиллар тузилади; профилларни уларнинг кесишган ўзаро боғлиқ жойларида лойиҳалаш; ер ишлари ҳажмини ҳисоблаш (олиш ва тўкиш).

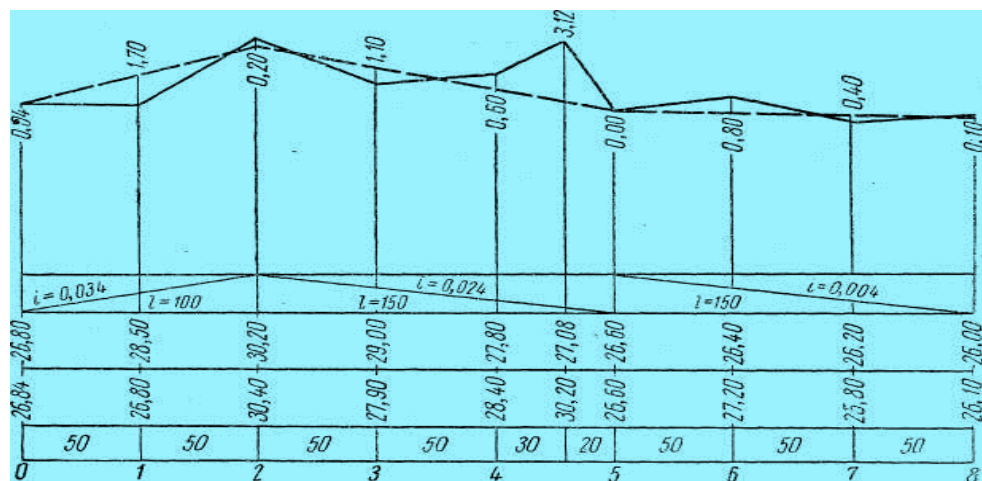
Тикка режалаштиришда профиллар усули бўйича лойиҳалаш қуйидаги кетма-кетликда олиб борилади: лойиҳаланаётган ҳудуд тарҳини профиллар сеткасига бўлиш; сетканинг иккала йўналиши бўйича профилларни тузиш; профилларни, уларнинг кесишган, ўзаро боғлиқ жойидан лойиҳалаш; ер ишлари ҳажмини ҳисоблаш (олиш ва тўкиш).

Профиллар сеткаси квадратлар ёки тўғри бурчакли тўртбурчаклар бўйича бўлинади, уларнинг ўлчамлари вертикал режалашни лойиҳалаш босқичларидан, ҳудуднинг ўлчами ва вазифасидан ҳамда табиий рельефнинг кесишганлик даражаларидан келиб чиққан ҳолда қабул қилинади.

Квадрат томонлари кичик ҳудудлар учун 20; 40 ёки 50 м, нисбатан катта, қурилмайдиган ва махсус фойдаланиш учун тайёрланадиган (суғориш ва фильтрация майдонлари, аэродромлар,

ипподромлар ва ҳ.к.) ҳудудларни лойиҳалаштиришда-100-200м. Пасёлка ёки туманнинг вертикал режаси схемасини ишлаб чиқишда профиллар сеткаси кўча ўқи бўйича бўлинади (2.3-расм).

Табиий ва лойиҳавий рельеф профилларда сиртнинг кесими, табиий (кора), лойиҳавий (қизил) ва ишчи белгилар (тўкма ва олинган жойларнинг чуқурлиги) ва майдонларда лойиҳавий нишабликлар кўринишида ифодаланади (2.4-расм).

Профиллар усулида вертикал режалаштиришнинг хусусий ҳоли сифатида Қишлоқ кўча ва йўллари ҳисобланади. Бунда бўйлама профил кўчанинг ўқидан утиб, кундаланг профиллар ҳар бир пикетда бажарилади.

Профиллар усулини амалда қўллаш кўп меҳнат талаб қилиб, узун масофада бир вақтнинг ўзида жуда кўп профиллар лойиҳаланади. Асосий мураккаблик профиллар кесишмаси нуқтасида лойиҳавий белгиларни боғлашдир. Қушни профиллар бўйича қияликларнинг туғри келмаслиги, сиртнинг мўлжалланаётган ёки берилган шаклидан ўзоқлашиш, ҳар доим туғрилаш қийин кечадиган ва баъзи ҳолатларда лойиҳани қайтадан бажаришни талаб қилади.

Ер ишларининг ҳажми ва лойиҳанинг мос равишдаги техник-иқтисодий кўрсаткичи фақатгина лойиҳа ишлари тугагандан сўнг маълум бўлади. Ер ишларининг қониқарсиз баланси кўпгина ёки барча профиллар белгиларининг ва қияликларининг ўзгаришига олиб келиши мумкин.

Профиллар усулини кулланиш соҳалари бўлиб, қурилиш кўзда тутилмаган катта майдонларни режалаштириш ҳамда рельеф сиртини ҳар бир элементи бўйича батафсил режалаштиришсиз, умумий принципиал ечимини ишлаб чиқиш босқичида кулланилади.

Лойиҳавий-режалаштириш амалиётида вертикал режалаштиришни лойиҳалашда сеткалар бўйича профилларсиз бир қанча соддалаштирилган усуллари кулланилади. Бу ҳолда лойиҳавий белгилар ва қияликлар ҳудуднинг режаси бўйича аниқланади. Бундай лойиҳалаш, одатда ер ишлари ҳажмини ҳисобга олмайди. Бу усулда вертикал режалаштириш фақатгина рельефнинг тақрибий ечимини беради. Бу эса Қишлоқ бош режаси бўйича ва Қишлоқ туманини батафсил лойиҳаси бўйича режалаш ва қуришда вертикал режалаш схемаларини лойиҳалашда лойиҳавий-режалаш ишларида аҳамиятлидир.

3.3. Лойиҳавий (қизил) горизонталлар усули.

Лойиҳавий (қизил) горизонталлар усули лойиҳаланаётган рельефни янги, қизил горизонталлар деб аталувчи чизикларда акс эттиришдир.

Лойиҳалаш жараёнида ер сиртига рухсат этилган нишабликлар бериш билан рельефнинг янги шакли яратилади.

Лойиҳаланаётган рельефни қизил горизонталларда акс эттириш ҳудуднинг бўлажак рельефини осон тасаввур қилишга имкон беради.

Лойиҳавий горизонталлар усули- майдон тарҳи билан вертикал режалаш лойиҳасини битта чизмада кўрсатиш имкониятини беради, яъни, кўп сонли профилларни тузиш ва лойиҳалашга ўрин қолмайди.

Биоларни, иншоотларни ва бошқа қурилиш элементларини, муҳандислик қурилмалари ва ҳудудни ободонлаштириш ҳолатларини ва вертикал режалаштириш лойиҳаларининг биргаликдаги тарҳи Қишлоқ ҳудудини ўзлаштириш, режалаштириш ва қуриш масалаларини комплекс равишда ечади.

Пахтазор посёлкаси қишлоқсозлик амалиётида лойиҳавий горизонталлар усули кенг қулланилмоқда, жумладан, пасёлка кўчаларини лойиҳалашда, тураржой гуруҳлари ва микрорайон ҳудудларини лойиҳалашда, пасёлканинг рельефи мураккаб бўлган жойларида муҳандислик тайёргарлиги ишларида.

Пахтазор посёлкаси рельефни лойиҳалашдан мақсад, қурилаётган ҳудуд тарҳида ҳудудни ўзлаштириш талабларига жавоб берадиган рельефни яратиш учун унда қизил горизонталлар ўтказишдир.

Пахтазор посёлкаси сатҳи кўтарилган майдонларида ташқи сувни қочириш ва бу майдонларни қуришиш ишлари осон кечади. Кўкаламзорлаштирилган майдонларда ер сатҳини сунъий кўтариш ва бу майдонларни зарурий нишабликлар билан таъминлаш ташқи сувларни қочиришда қул келади.

Сунъий равишда яратилган рельеф Пахтазор посёлкаси яшил ҳудудлари ландшафтини режалаштиришга ёрдам беради.

Биноларни жойлаштиришда ва қатнов қисмларини ўтказишда квартал ва микрорайонларни эркин режалаштириш тикка режалаш ишларини осонлаштиради.

Шундай қилиб, қурилишни эркин режалаштиришда вертикал режалаштириш маълум бир жойлар учун амалга оширилади, яъни бинолар қуриладиган майдонларда, спорт ва бошқа турдаги майдонларда, қатнов қисмлари ва автомобилларга ажратилган майдонларда.

Режалаштирилаётган майдонда ер сиртининг лойиҳавий рельефини яратиш бўйича вертикал лойиҳалашнинг бир нечта турлари мавжуд бўлиб, улардан энг кўп қулланиладиган тури, бу конвертсимон, яъни сувни тўрт томонга оқизишдир. Бундан ташқари, икки томонлама ва бир томонлама сув қочириш турлари мавжуд.

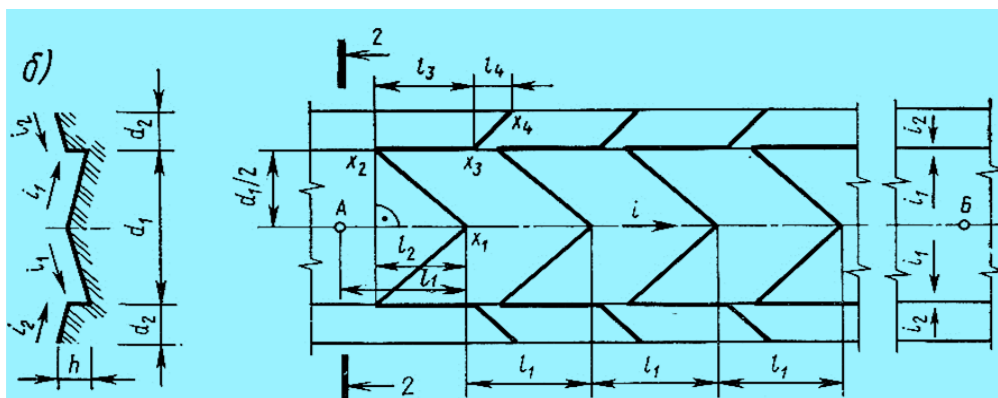
Одатда, майдони унчалик катта бўлмаган тураржой гуруҳларида ташқи сувларни қочириш очиқ сув қочириш тизими орқали амалга оширилади. Микрорайонларда эса майдоннинг катталигидан келиб чиққан

ҳолда, кучли ёмғир пайтларида ариқларда тирбандлик вужудга келмаслиги учун ер ости сув қочиргич тизимларидан фойдаланиш мақсадга мувофиқдир.

Таъкидлаб ўтиш лозимки, ер ости сув қочиргичи нафақат ташқи сувларни қочиришни ташкил этиш тизими учун, балки, замонавий микрорайонларни ободонлаштириш элементи ҳамдир.

Майдонларни режалаштиришда нафақат тикка лойиҳа шартларини, шу билан бирга паст-баландликларнинг ташқи эстетик кўринишига, бундан ташқари, биноларнинг рельефда баландликларига ҳам аҳамият бериш лозим.

Биноларнинг бурчаклари ва кириш қисмлари бўйича баландлик белгиларининг лойиҳаси ички қатнов қисми ариқларининг баландлик белгиларига нисбатан, ташқи сувларнинг бинолардан ариқларга қараб оқишини таъминлаган ҳолда амалга оширилади.

Қизил горизонталлар усули бўйича тикка лойиҳалаш.

а – майдон бўйлаб; б – кўча бўйлаб; 1 – мавжуд горизонталлар; 2 – лойиҳаланаётган горизонталлар; 3 – тиргак девор; 4 - табиий сатҳ; 5 – лойиҳа сатҳи.

3.4. Лойиҳа горизонтал усули

Лойиҳа горизонтал усули бўйича тикка режалашни олиб бориш микрорайон ҳудудлари, кўкаламзор майдонлар ва транспорт йўлларини лойиҳалашда қўл келади. Бу усулнинг қулайлиги шундан иборатки, унда шаклланадиган рельеф белгисини лойиҳа ёки қизил горизонталлар орқали белгилаш имкони бор. “+” белгиси билан тўкилма тупроқлар белгиси аниқланади (2.8 расм). Қирқиладиган ёки қовланадиган тупроқ белгиси “-” белгиси билан белгиланади.

Кўчанинг қисмларида лойиҳа горизонталлари доимий лойиҳа қиялиги i кетма - кетликда белгиланади (2.8 –расм, б). Дастлаб ℓ_1 қиймати қабул қилинган лойиҳа қиялиги i бўйича аниқланади. Бунинг учун қуйидаги муносабатдан фойдаланамиз.

$$\ell_1 = \Delta h / i, \quad (2.1)$$

Бу ерда Δh – лойиҳаланаётган рельефнинг кесим юзаси ўлчами, м.

Олинган ℓ_1 нинг қиймати кўча ўқининг А нуқтаси белгиси бўйича сурилиб қўйилади. Шунда x_1 нуқтаси кўча ўқи бўйича ўзининг ҳақиқий ҳолатига эга бўлади. Шундан сўнг кўчанинг лоток белгисини аниқлайдиган горизонтал ҳолати аниқланлади. Кўчанинг кўндаланг кесими бўйича қиялигини ва йўлнинг энини инобатга олиб, қуйидаги муносабат аниқланади

$$\ell_2 = i_1 d_1 / 2, \quad (2.2)$$

Бу ерда d_1 - кўча қатнов қисмининг эни, м; i_1 - кўндаланг қиялик.

расмнинг юқори қисмида белгиланишича лоток чизиғи бўйлаб белгиланадан горизонталнинг x_2 белгиси ℓ_2 қиймати бўйича сурилади.

Пиёдалар қатнов қисмидаги горизонтал эса олдиндан аниқланган x_3 қиймати бўйича белгиланади. Шунда уни бўлама қиялик бўйича суриб, ℓ_3 ҳисобланилади

$$\ell_3 = h / i, \quad (2.3)$$

Бу ерда h – бордюр тошининг баландлиги, м; i – йўлнинг бўйлама қиялиги.

ℓ_4 ни аниқлаш билан пиёдалар қатнов қисмининг юқори чегарасини x_4 нуқта белгилайди

$$\ell_4 = d_2 i_2 / i, \quad (2.4)$$

Бу ерда d_2 – пиёдалар қатнов қисмининг эни, м; i_2 - пиёдалар қатнов қисмининг кўндаланг қиялиги.

Ушбу бажарилган ишлардан кўриниб турибдики, тикка режалаштиришнинг мазкур усулини амалга оширишда турли жадвал, шакллар ва номограммалардан фойдаланиш талаб қилинганлиги сабабли мураккаб усул ҳисобаланилади.

3.5. Қизил горизонтал усули

Пахтазор посёлкасини лойиҳалашда қизил горизонтал усулининг хусусияти шундан иборатки, унда аввалдан сақланиб қолинган бино ва иншоотларни лойиҳаланаётган бино ва иншоотлар билан боғлаш имкони бор. Бунинг мисоли тариқсида 2.9 –расмда ўз ечимини топган тикка режалаштириш лойиҳаси келтирилган. Ушбу лойиҳа 1:500 масштабда лойиҳаланган бўлиб, лойиҳада рельефнинг оралиқ белгилар 0,1 м ҳолатида кўрсатилган. Бунда лойиҳа горизонталларини куриш кўча ва йўлақлар белгиларидан бошланади. Шундан сўнг куриладиган бино ва иншоотларнинг лойиҳа белгилари аниқланади.

Қизил горизонталлар усули бўйича лойиҳаланаётган режанинг ўзида рельефнинг кўринишлари бевосита уни қаноатлантирувчи нишабликлар билан ҳосил қилинади. Лойиҳаланаётган рельефнинг қизил горизонталларда тасвирланиши келажакда ҳосил қилинадиган рельефни тез ва осон пайқаб олиш имконини яратади.

Қизил горизонталлар усули бош режа билан тикка режалаштириш лойиҳасини бир чизманинг ўзида акс эттириш имконини беради. Бунда иморатлар ва иншоотлар, муҳандислик тадбирлари, ободончилик, тик режаларнинг ҳаммасини бир чизмада тасвирлаш, курилишдаги кўплаб масалаларни самарали ва мажмуавий ечиш имконияти пайдо бўлади.

Бу усул пасёлкадаги кўча ва майдонларни, даҳаларни, мураккаб рельефли муҳандислик тадбирларини бажаришда кенг қўлланилади. Рельефни қизил горизонталларда тасвирлаш лойиҳалашнинг оддий қоидаси ҳисобланади. Яъни бир чизмада қабул қилинган горизонталлар кесиш баландлиги ўзгармаслиги ва горизонталлар ўзгармаслиги шарти бажарилади. Одатда кесув баландлиги 0,1; 0,2; 0,25; 0,5 м дан қилиб қабул қилинади ва бир чизмада танланган баландлик ўзгартирилмайди. Тикка режа лойиҳасида бутун горизонталлар яққол кўриниши учун қалинроқ қилиб чизилади.

Рельеф яхши “ўқилиши” учун горизонталлар ораси жуда зич ёки сийрак бўлмаслиги керак. Бу қизил горизонталларининг тегишли кесиш баландлигини танлаш йўли билан бажарилади (2.4-жадвал).

Тавсия қилинадиган қизил горизонталлар кесишиш баландлиги

Ер сатҳининг нишаби, %	Рельефнинг тавсия қилинган кесишиш баландлиги, м		
	М 1:500	М 1:1000	М 1:2000
5 гача	0,1	0,1	0,2-(0,25)
5-10	0,1	0,20-0,25	0,2-(0,25)
10-15	0,1-0,20	0,20-0,15	0,5
15-30	0,2-0,25	0,20-0,25	0,5
30 дан катта	0,2-0,25	0,2-0,25 (0,5)	0,5

Горизонталлар орасида рельеф кесмаси режада бир хил бўлгани учун улар орасидаги масофа лойиҳа нишаблигини билдиради. Уларнинг асосий хоссалари қуйидагилардан иборат:

- бир горизонталда ётган ҳамма нуқталар бир хил баландлик ва аҳамиятга эга;
- бир хил нишабликнинг белгиси, горизонталлар орасидаги масофанинг доимийлигини билдиради.

3.6. Бинолар атрофларини тикка режаштириш

Пахтазор посёлкаси биноларини лойиҳалашда уларнинг пойдевор бурчакларидаги лойиҳа белгисининг баландлиги фарқини камайтириш талаб этилади. Табиий рельеф нишаблиги кўпчилик ҳолларда бинонинг меъморий, ҳажмий, қуёш тушиши, жойни шамоллатиш ёки шамолдан ҳимоя қилиш каби талабларини қаноатлантира олмайди. Шунинг учун ҳам турдош биноларни узун томони билан нишаблик бўйлаб жойлаштириш 2 хил усул билан амалга оширилади. Биринчи ҳолда табиий рельеф ўзгартирилмайди, бинонинг бурчакларидаги фарқ баландлиги ўзгарувчан “цокол” ҳисобидан амалга оширилади (2.23 а, б, в – расмлар). Бунда тупроқ ишларининг ҳажми минимал бўлади. Аммо турдош бинонинг пойдеворини қайтадан ҳисоблашга тўғри келади, бу эса қурилишнинг 2-8 % қимматлашишига сабабчи бўлади. Иккинчи ҳолатда рельефни суриб, бино учун майдон тайёрланади (2.23 г, д – расмлар). Унда ҳам йўл қўйиладиган энг катта нишаблик қуйидагича топилади:

$$i_{\max} = \frac{B_{\max} - B_{\min}}{L_{\delta}} \cdot 100\% \quad (2.13)$$

бу ерда $i_{\max}$ - йўл қўйилиши мумкин бўлган максимал нишаблик, %;
 $B_{\max}$ ва $B_{\min}$ “пол”нинг ердан максимал ва минимал кўтарилиши (2.24-расм).

$$B_{\max} = 1,51,7 \text{ м.} \quad B_{\min} = 0,5 \div 0,8 \text{ м.}$$

Бинонинг узунлиги майдонча қазилиш ёки кўмилиш ҳисобидан қуйидагича топилади:

$$\ell = (h_k + h_q - bi) / (i_T - i_C); \quad \ell = b_{\max, \min} / (i_T - i_C); \quad (2.14)$$

бу ерда , i_T - табиий нишаблик; i_C - сурилгандан кейинги нишаблик.

Агар майдонда тупроқни суриб қўйиш ҳисобидан бажарилса, унда

$$L_{\delta} = (b_{\max} + b_{\min} - \ell i_k) / (i_T - i_C); \quad (2.15)$$

бу ерда b - бинонинг эни, м; ℓ_k - бинонинг кўндаланг нишаблиги; ℓ - бинонинг узунлиги, м; $\varphi_{\max} - \varphi_{\min} \leq 1/2$ м.

Пахтазор посёлкасини лойихалашда режалаштиришнинг вазифалари қуйидагилардан иборат: Ернинг юза қисмидаги сув оқими (ёмғир, қор суви)ни микрорайон ҳудудидан ташқарига чиқаришни ташкиллаштириш; Қишлоқ кўчалари, майдонлари ва чорраҳаларида машина ва пиёдалар ҳаракати хавфсизлигини таъминлаш учун мумкин бўлган қиялик билан таъминлаш; Ер ости муҳандислик тармоқларини ва уйларни жойлаштириш учун яхши шароит яратиш; Жуда ноқулай бўлган физик, геологик жараёнларда (ернинг сув босимини, ботқоқликни, жарликни) ернинг юза қисмини яхшилаш; Ернинг юза қисмига меъморий, гўзал шакл бериш; Ернинг юза қисмини керакли вақтда сунъий равишда ўзгартириш; Катта-катта иншоотларни қуришда керакли вазифани бажариш.

Пахтазор посёлкаси ҳудудини ҳамма жойидан ернинг юза қисмидаги ёмғир ва қор сувларини микрорайон ҳудудидан ташқарига чиқариш ишлари олиб борилади ва шунинг учун посёлкаларда очик ва ёпиқ сув системаси қўлланилади. Бу ариқлар ёки қувурлар орқали мўлжалланган сувни Қишлоқ ҳудудидан ташқарига ёки сувларни тозалаш иншоотига олиб бориб қуйилади.

Ернинг юза қисмидаги нуқта белгисини шундай режалаштириш керакки, ернинг юза қисмини табиий ҳолда ўсимликларни ва ўсимлик ўсадиган тупроқ қатламини сақлаб қолишга катта эътибор бериш керак.

Тупроқни тенг тақсимлашни ва тупроқ ишлари, ҳажми кам бўлишини инобатга олиб, режаланаётган ҳудуднинг нуқта белгисини аниқлаймиз.

Посёлка ҳудудларини режалаштириш иши, асосий мақсад бўлиб қолиши керак эмас.

Посёлка қурилишида фойдали бўлган кам ҳажмда тупроқ ишлари ва табиий ер юзига кам ўзгартиришлар киритишга ҳаракат қилиш керак.

Тикка режалаштиришнинг фойдали иш қобилятини қуйидаги техник-иқтисодий кўрсаткичлари билан аниқланади:

- Лойиҳа ишидан катта фойда бўлиши мумкин, агарда кам ҳажмли тупроқ ишлари бўлса;
- Тупроқни қазил ва тупроқ тўлиш ҳажми бир хил бўлса ва машина билан тупроқни бошқа жойга олиб бориш ва олиб келиш ишлари бўлмаса;
- Участкадан – участкага тупроқ алмашишда (тупроқни машина ёрдамида олиб кетиш ва олиб кетишда) масофани ҳар тарафлама қисқартириш;

Тикка режалаштириш лойиҳалашнинг асосий усуллари қуйидагилардир:

1. Нуқта белгиси усули;
2. Қизил горизонталлар усули;
3. Ён томондан кўриниш лойиҳа усули.

Тўда микрорайонини тикка режалаштиришда юқоридаги усуллардан бирига асосланган ҳолда лойиҳа бажарилган. Бу лойиҳа бажарилишида қизил горизонталлар усули қўл келган. Бу усул қулай ва микрорайонга мос келган.

ПАХТАЗОР ПОСЁЛКАСИНИ КЎКАЛАМЗОРЛАШТИРИШ ВА МУҲАНДИСЛИК ТАРМОҚЛАРИ ХИСОБИ

4.1.Кўкаламзорлаштириш тартиби

Пахтазор посёлкасини кўкаламзорлаштириш тартиби ҳар хил вазифаларни бажарувчи майдонларга бўлинади.

Булар ичида қуйидагилар энг керакли ҳисобланади.

1. Ҳамма фойдаланадиган ўсимликлар киради, яъни қишлоқ ичидаги ва қишлоқ ташқарисидаги боғлар, дарахтзорлар, хиёбонлар ва кўча атрофида экилган дарахтлар киради.
2. Бу гуруҳга маълум кишилар фойдаланадиган ўсимликлар киради, яъни биринчи гуруҳ ўсимликларга нисбатан бутун қишлоқ аҳолиси фойдалана олмайди, яъни мактаб ҳовлисидаги, ўқув юртлари ҳовлисидаги касалхона, боғча, клуб, маҳалла ҳудудидаги ўсимликларни ўз ичига олади.
3. Бу гуруҳга махсус вазифани бажарувчи ўсимликлар киради, яъни турар-жой доираси билан саноат корхоналари оралиғидаги «ҳимоя йўлаги»дан ўсимликлар шамол эсишдан қум ва қор кўчишидан сувни тоза сақлаш учун экилган дарахтлар киради.

Қишлоқни кўкаламзорлаштириш тартиби қуйидаги меъёрдан фойдаланилади

жадвал

№	Ўсимликлар босқичлари	Қишлоқ 1 кишига 1м ² мўлжалланган меъёри		
		Энг катта	Ўртача	Кичик
1	I-гуруҳ Қишлоқ миқёсидаги истироҳат боғи	8	5	-
2	Маҳаллалар кўкаламзор майдони	5	5	5
3	Кўчалар яшил майдонлари	5	4	3
Жами фойдаланиладиган ўсимликлар		18	14	8
1	II-гуруҳ Стадион майдонларида	2,6	2,6	2,8

2	Боғча ховлисида	1,2	1,2	1,2
3	Яслилар ховлисида	0,75	0,75	0,75
4	Мактаб ховлисида	3,3	3,3	3,3
5	Соғлиқни сақлаш, касалхоналарда	1,24	1,24	1,24
6	Маданий маиший бинолар ховлисида	0,79	0,79	0,79
7	Ишлаб чиқариш корхоналарида	8	8	8
	Жами фойдаланилган ўсимликлар			
	III-гуруҳ			
8	Тозалиқни химоя қилувчи “химоя йўлаги”	7	7	7
9	Қабристон майдонлари	0,77	0,77	0,77
10	Қишлоқда ҳар-хил вазифани бажарувчи ўсимликлар	5	5	5
	Жами махсус экилган ўсимликлар сони	12,77	12,77	12,77

Пахтазор посёлкаси Қашқадарё вилоятининг Яккабоғ туманида жойлашган. Табиати ўсимликларга жуда бой. Бу ерда боғлар сакланиб келинмоқда. Қишлоқ лойхаланаётган худуд боғларга тутшиб кетган. Лойихаланган Пахтазор посёлкасида ҳар бир оила уз ховлисига эга бўлади.

Дарахт ва буталар сояси инсонни куёш нуридан саклайди ва кислородга тўйинтиради. Қишлоқни кукаламзорлаштиришда юқоридагилар эътиборга олинди.

Дарахтларнинг яна бир узига хос хусусияти, улар шамолга қарши энг ишончли химоя воситасидир. Қишлоқда доимо шамол эсиб туради. Шамолнинг йуналиши жанубий ғарбдан, шимолий шаркка томон йуналган. Шамол йўлини тузиш мақсадида қишлоқ худудининг атрофига қатор-қатор қилиб чинор, қайроғоч дарахтлари утказилган.

Қишлоқни кўкаламзорлаштириш бўйича ишлар ҳажми қуйидаги
жадвалда кўрсатилган

№	Кўкалам зорлаштириш тури	Бош муддатда қурилиш лозим бўлган ховлилар номланиши			Умумий фойда ланувчи яшил майдон	Биринчи навбатдаги қурилиш	
		Ўлчов бирлиги	Кўча ва майдон	Жамоат бинолари ховлилари		Кўча ва майдонлар	Жамоат бинолари ховлилари
1	2	3	4	5	6	7	8

1	Дарахт ўтқазиш	Дона/м ³	$\frac{6000}{1620}$	6930	3969	$\frac{684}{185}$	324
2	Кустарниклар ўтқазиш	Дона/м ³	$\frac{10000}{1000}$	11550	6160	$\frac{1140}{114}$	540

Берилган маълумотлар: 50 ўринли Пахтазор посёлкасида қуриладиган болалар ясли боғчасини асосий лойиҳалаштириш талаб қилинади.

4.2. Ўсимликлар ва ҳавонинг ифлосланиши.

Мамлакатимизда ва хорижда ўтказиладиган тадқиқотлар ҳавонинг электрик ҳолатининг муҳим гигиеник аҳамиятини кўрсатади. Ўсимликлар ажратадиган органик моддалар ҳавонинг ионланишига катта таъсир кўрсатади: инсон саломатлиги учун энг қулай бўлган манфий ионларнинг концентрацияси ортади. Иқлимнинг фойдалилик даражаси одатда организмнинг химиявий кучларини оширишга қодир бўлган ҳаводаги манфий ионларнинг миқдори билан белгиланади.

Ҳавонинг энг яхши ионланиши одатда ўрмонда, дарахтларнинг шох-барглари тўшамаси остида, Қишлоқдаги боғ ва паркларда, айниқса аралаш баргли (1 см² ҳавода 1283 та энгил ион) ва қарағай баргли ўсимликларда (1 см³ да 1166 энгил ион) кузатилади. Атмосферанинг ионлар билан тўйинганлиги даражаси жинсларнинг фақат дендрологик таркибинигина эмас, балки кўк ўсимликларнинг ёшига ҳам боғлиқ. Ёш ўсимликларда энгил ионлар концентрацияси эски ўсимликлардагига қараганда юқоридир. Ҳавонинг ионланишни ошириш учун ёғоч ва гули ўсимликлар ажратадиган смолали ва ҳидли ўсимликлар катта аҳамиятга эга. Гулзорлардаги ионланиш қарағай-баргли ўсимликлардагига қараганда ўртача 60% юқори ҳавонинг ионланишига оқ қайин, оддий қарағай, қайин, сибирь сивентца, оддийсирень, америка заранги, биота, ғарб туяси, эман, майда баргли липа; гулдилардан – герань, олгандр, энг қулай таъсир кўрсатади. Манфий ионлар сони ҳавонинг температураси, тупроқнинг, ёритилганлигига тўғридан тўғри боғланишда бўлади, нисбий намлик ва шамол тезлигига тесқари боғланишда бўлади. Ўрмон ўсимликларида шамол тезлигининг камайиши, ўрмон

ўсимликларидаги шамол тезлигининг камайиши уларда ионлашган ҳавони тутиб туриш имконини беради.

Бундан, Пахтазор посёлкасида ва ишчи қишлоқларда кўк ўсимликлар ҳаводаги ион баланси - қўллаб қувватлашда қандай аҳамиятга эга бўлиши кўринади. Шунинг учун ҳозир бу масалани ўрганиш халқаро биоклиматогларнинг ва биомесороглар жамиятининг тадқиқотлар дастурига киритилгани бежиз эмас.

4.3.Шовқинга қарши курашишда ўсимликларнинг аҳамияти.

Пахтазор посёлкасида транспорт воситалари ва саноат корхоналарининг ишлаши туфайли вужудга келадиган пасёлка шовқини инсонлар саломатлигига катта зарар келтиради. Пасёлкадаги шовқин коммунал-маиший ва ишлаб чиқариш характеридаги шовқинлар йиғиндисидан ташкил топади, шунингдек транспорт ҳаракатида юзага келадиган шовқинлар бўлиб, улар инсонга доим таъсир қилади. Катта пасёлкаларда уларнинг интенсивлиги йилдан – йилга ортиб бормоқда. Баланд ва узоқ давом этган шовқин асаб тизимини хавсизлантиради, у одамни асабий ва сержахл қилади. Шовқин таъсирида пульс ва нафасолиш тезлашади, қон босими ортади. Катта Қишлоқларда у инсон умрини бир неча йил қисқартириши мумкин. Санитария меъёрига кўра йиғинди шовқин 40 децибелга тенг. Кейинги 30 йил мобайнида Қишлоқлардаги шовқин меъёрдагидан икки ва ундан ортиқ марта ошиб кетди.

Пахтазор посёлкасида шовқинга қарши курашишда вертикал бирлашган дарахтлар қаторлари самарали бўлиб, улар ҳимояланаётган объектига нисбатан тўғри жойлашиши лозим. Баргли дарахт турлари 25% шовқинни ютади ва 75% шовқинни қайтаради. Дарахтлар товуш тўлқилари йўллари тўсади, шунинг учун интенсив ҳаракат ли кўча ўқи бўйича жойлашган ҳиёбон кўча ёқасидаги турар жойларни фақат шовқиндагина ҳимоялаб қолмасдан, балки, агар қатнов йўлидан дарахтлар қатори билан тўсилмаган бўлса, аксинча, уйлардаги шовқинни кучайтиради.

ПАХТАЗОР ПОСЁЛКАСИНИ МУҲАНДИСЛИК ТАРМОҚЛАРИ БИЛАН ТАЪМИНЛАШ ҚИСМИ

5.1. Сув манбаи ва сув таъминоти

Пахтазор посёлкаси сугориш тармоги: Таксимловчи регулятор оркали сув куча арикларига ва улар оркали ховлиларга берилади.

Ховлилар хисобидан сугориш тармоги куйидаги майдонларни сугориш учун ишлатилади:

1. Яшил майдонларни сугориш
2. Турар жой ва жамоат бинолари ховлиларини сугориш
3. Куча атрофидаги майдонларни сугориш
4. Хужалик учун
1. Сув хавзаларини тулдириш учун

Талаб қилинган, сугориш учун сарф бўладиган сув миқдори, сугориладиган майдон юзасига ва сугориш меъёрига хисобланади:

1. Жамоат ва турар-жой бинолари ховлилар учун – 50%
2. Умумий фойдаланилувчи яшил майдонлар учун -100%
3. Кўча ва майдонларни сугориш учун -25%
4. Хўжалик учун -5%
5. Ишлаб чиқариш доираси учун -25%
6. Умумий сугориладиган майдон – 101,87 га

Пахтазор посёлкасида ариқлар кучалардан утиш жойларида ва чорраҳаларда темир-бетон кувурлар оркали йўлакчалар остида эса асбестцемент кувурлар билан туташтирилган.

Пахтазор посёлкаси учун талаб қилинган сув сарфи

1. Жамоат ва турар-жой бинолари ховлилари, яшил майдонлари сугориш учун сарф буладиган сув куйидаги формула оркали хисобланади.

$$Q_{ар} = \frac{N_{сўф} \cdot J}{k}; \text{ л/сек}$$

$Q_{ар}$ - Сув сарфи л/сек

$N_{ар}$ - Суғориладиган майдон, га

J-Сугориш гидромодули = 0,65 м/сек

K-Тармокнинг фойдали иш коэффициенти = 0,8

2. Куча ва майдонларни сугориш $Q=q \times w$

Q Сув сарфи

q Сугориладиган майдон

w Куча учун сугориш модули 1 м майдон учун суткасига 4 л/сек

Қишлоқни ичимлик суви билан таъминлаш

Қашқадарё вилояти Яккабоғ туманидаги Пахтазор посёлкасини ичимлик суви билан ва чиқинди сувларни ташлаш лойихаси куйдагилардан иборат. Аввалдан мавжуд бўлган қудуқ ва ичимлик суви тармоқлари лойихаланаётган қишлоқ талабларини қондира олмайди. Шунини ҳисобга олган ҳолда янги ичимлик суви тармоқлари лойихаси бажарилиши керак. Посёлка бош режасини, уни келгусида ривожланишини ҳисобга олган ҳолда, куйидаги ечим қабул қилинди: Посёлканинг шимолий-ғарбида алоҳида қудуқлар қозиш, сув йиғиш иншооти урнатиш.

Санитар-химоя доирасини яратиш, сув билан таъминлаш иншоотини қуриш ва сув тармоқларини утказиш ишлари кузда тутилган.

Талаб қилинган ичимлик суви меъёри ва сув сарфи ҳисоби.

Сувга булган эҳтиёж куйидагилардан иборат.

-қундалик эҳтиёж учун, ишлаб чиқаришга, ёнгинга қарши гидрантлар учун керак булган сув сарфи СНиП оракали лойихалаштирилган.

Ут учириш учун сув сарфи қишлоқ учун ташки ут учириш автомобиллар ёрдамида бажарилади. Ёнгинга қарши гидрантлар сув қудуқларига урнатилади. Ташқаридан ёнгинни учириш учун 10 л/сек сув сарфи талаб қилинади. Ёнгин сони 1 марта паст босимли тармоққа уланган.

№	Номланиши	Улчов бирлиги	айланаси	I- навбатда	II- навбатда
1	2	3	4	5	6
1.	65 метр чуқурликдаги қудуқ	дона	-	3	-

	жихози билан				
2.	ЭЛБЮ-63-65 22 КВТ кувватга эга булган насос станцияси	дона	-	4	-
3.	20 метр узунликдаги тиндиргич	дона	-	3	-
4.	Кудук устига урнатилган на сос ва бактериологик тоза лаш ускунаси т.п. 901-2-46	дона	-	3	-
5.	50 м сигимли сув босими хо сил килиш учун урнатилган башня т.п 001-21-46	Дона	-	1	-
6.	Режа асосидаги 60х60 кенг ликдаги курикланадиган са нитар доираси кукаламзор лаштириш билан биргалик да, атрофи тусилган 2,5 м ба ландликда	Га	-	0,36	-
7.	Коровулхона 6,0х4,5м	дона	-	1	-
8.	Сув утказиш кувури чуяндан диаметри 100мм.	П.м	100	10600	2040
9.	50 ммли сув утказиш кувури, чуяндан	П.м	50	2070	11730

№	Номланиши	Улчов бирлиги	Микдори
1.	2	3	4
1.	Истеъмолчилар талаб килган кувват	КВТ	2705,56

2.	Электр токининг энинг куп сарф булиши: а)кундузги б)кечки	КВА -	858,79 1522,9
3.	Трансформатор куввати	КВА	1504,13
4.	Подстанция сони	дона	8
5.	Урнатилган трансформаторлар сони ва куввати	Дона/КВА	8/2120
6.	Кувват коэффиценти: а)кундузги б)кечки		0,85 0,93
7.	Тармокнинг кучланиши: юкори куйи	кВ кВ	10 0,4
8.	Юкори зурикишнинг ишлатилмаган йиллик соатлар сони	соат	3000

5.2.Электр тармоклари манбаи ва электр тармоклари схемаси

Пахтазор посёлкаси электр тармоклари манбаи ва электр тармоклари схемаси қишлоқ электр тармоклари 35/10-кВт кучланишига мулжалланган. Лойихаланган электр истеъмолчилари электр таъминоти бўйича III-категорияли, маданий маиший бинолар учун 2 категориялидир. 2 категорияли электр истеъмолчилари учун хаво линиялари икки марта маҳкамланган утказгичлар ёрдамида лойихаланади. 3 категорияли хаво линиялари 380/220 В кучланиш учун ишлатилади. Қишлоқни бутунлай объектлари учун ЛЭП-10 кВ юкори кучланишли электр линияси орқали берилади.

Хисобий нагрузка 0,4 кВ трансформаторлар подстанция учун.

$$P_y = 733,75 \text{ кВт}$$

$$S_{\max \text{ кун}} = 56,12 + 35,4 + 3,3 = 94,82 \text{ КВА}$$

$$S_{\max \text{ кеч}} = 186,7 + 67,6 + 3,3 + 11,25 = 268,85 \text{ КВА}$$

КТПП-В 630-2 турдаги трансформатор подстанцияси қабул килинди
қуввати 400 КВА.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	Т П-2 Турар жой бинолари	147	517,8	155,24	0,4	517,8	0,4	62,13	207,12
2	50 уринли болалар боғчаси	1	35,6	21,4	0,85	14,27	0,85	36,38	24,25
3	140 уринли болалар боғчаси	1	35,6	21,4		14,27			
4	Ташқарини ёритиш	75	11,25			11,25	1		11,25
	Жами:		600,25	98,14		557,79		98,51	242,65

Электр нагрукалари ҳисоби 0,4 кв.ли кичик станциялар учун ва
трансформатор қувватини танлаш

№	Номлани ши	миқдори	Қўйилган қувват кВт	Эл. юқори нагрукка КВА				Ҳисобий кВА нагрукка	
				Қундузги	к-о	кечки	к-о	қун- дузги	кечки
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
ТП – I									
1	Турар жой бинолари	159	535,5	160,65	0,35	535,12	0,35	56,12	186,7
2	Ташқарини ёритиш	75	11,25	-		11,25	1		11,25
	ЖАМИ:	234	546,75	160,65	0,35	546,37	1,35	56,12	197,95

Ҳисобий нагрукка 0,4 кв.ли трансформатор станциясида:

$$P_y = 600,25 \text{ кВт } S_{\text{мак.кун}} = 62,13 + 24,2 = 86,33 \text{ кВа}$$

$$S_{\text{мак.кеч}} = 207,12 + 15,7 + 11,25 = 234,07 \text{ кВа}$$

КТПП - В - 630-2 Трансформатор подстанциясини 250 кВа қувватга эга
трансформатор билан қабул қиламиз.

Трансформатор подстанцияларини танлаш

Трансформаторларнинг жойлашган ўрни ва сони истеъмолчиларнинг талаб қилган электр энергиясига, уларга тарқатувчи тармоқнинг қулайлигига боғлиқ. Подстанциялар алоҳида ва комплект ҳолда қабул қилинган КТПП, КТП.

ЛЭП 10 кВ линияси учун конструктив маълумотнома

Ҳаво орқали ўтувчи ЛЭП 10 кВ линияси таянчлари ёғочдан 3-407-49 га асосланиб қабул қилинган. ЛЭП – 10кВ линияси 3 фазали ва яланғоч ўтказгичдан иборат. Ўтказгич токни яхши ўтказишга ва кучланишни йўқотишга текширилган.

Паст вольтли ҳаво орқали ўтувчи тармоқ

380\220 вольтли электр тармоқлари трансформатордан керакли бўлган истеъмолчилар ўртасидан ўтган бўлиб, талаб қилинган қувватни ҳаво орқали ўтувчи линия алюминийли ўтказгичлардан А-16÷А-50 маркада ёғоч таянчларга осилган ҳолда лойиҳаланган.

Ташқи ёритиш ускуналари

Ташқарини ёритиш учун ёғоч таянчларга осилган цоколь лампаларидан фойдаланилади. Бу лампалар паст вольтли таянчларга ўрнатилади. Асосий кўчаларни ёритиш, парк, мактаб, болалар боғчаларини ва маъмурий биноларни ёритиш люминесцентли лампали ёритгичлар ёрдамида амалга оширилган.

Электр таъминоти бўйича ишлар ҳажми

жадвал

№	Номланиши	маркаси	Ўлчов бирлиги	Микдори		
				ҳаммаси	Биринчи навбатда	Бош муддатда
				Яшаш ва маданий-маиший доира	Яшаш ва маданий-маиший доира	Ишлаб чиқариш доираси

1	2	3	4	5	6	7
1	10 кв ли ҳаво линиясини тортиш	-	Км	10,6	5,0	0,7
2	0,4 кв ли ҳаво линиясини тортиш		Км	18,0	13,2	2,5
3	250 кВа қувватли трансформатор ва трансформатор подстанцияси	КТПП-В- 630-2	Дона	4	3	1
4	160 кВа қувватли трансформатор ва трансформатор подстанцияси	КТП-160	Дона	2	2	19

5.3.Қишлоқ (қишлоқ) ҳудудларини ёритиш

Пахтазор посёлкаси кўчаларни ёритиш Пахтазор посёлкасини ободончилиги муҳим тадбирларидан бири ҳисобланади. Равшан сунъий ёритиш, ёруғлик рекламалари, ҳар хил тоблolar, экранлар ва кўрсаткичлар, биноларни ёритиш ва фаввораларни ёритиш ҳам замонавий Қишлоқнинг тараққиёти натижасидир.

Шунга қарамай кўчалар ва майдонларни сунъий ёритишнинг муҳим вазифаси куннинг қоронғи пайтларида транспорт ва пиёдаларнинг ҳаракатланиш хавфсизлигини таъминлашдан иборатдир. Турли хил кўрсаткичлар ва ёруғлик сигнализациялари ҳам ана шу мақсад учун хизмат қилади.

Микрорайонларда, маҳаллаларда ўтиш йўллари ва аҳоли юрадиган йўллар, кўп қаватли уйларга кириш жойлари, ҳамда болалар майдонлари, спорт майдонлари ва бошқалар ёритиб турилади.

Бундан ташқари ташқи сунъий ёритиш, биноларни, ҳайкалларни, фаввораларни ёритиш, ёруғлик рекламалари кечки Қишлоқнинг маълум бир меъморий-бадий образини ташкил қилади, Қишлоқ кўчалари ва майдонларининг шунингдек, айрим бинолар ва иншоотларнинг фазовий тузилишини очиб беришга ёрдам қилади, бунда сунъий ёритиш хитойлик

талабаларга ҳам жавоб бериш керак: кундузги бу барча қурилмаларнинг ташқи кўринишига боғлиқ бўлса, кечқурун эса ёритиш ёрдамида вужудга келтириладиган Қишлоқ манзарасига боғлиқ бўлади. Қишлоқ ҳудудлари иншоотларни қуриш ва фойдаланиш етарли даражада тежамли бўлиши керак.

Пахтазор посёлкаси ҳудуди кечқурун ва кечаси микротендаги тротуарлардан, пиёдалар ҳиёбонларидан, боғбон фойдаланувчи аҳоли учун қулай шароит яратиш мақсадида ёритилади. Шулар билан бир вақтда микрорайон ичидаги ўтиш йўллари бўйлаб автомобилларнинг ҳаракатланиш ҳавфсизлиги таъминланади. Пахтазор посёлкаси ичидаги ўтиш йўллари, тротуарлар, пиёдалар ҳиёбонларининг ёритилиш катта транспорт аҳамиятига эга бўлган кўчалар ва йўллар учун замонавий техник шароитлар билан қабул қилинган каби равшанлиги бўйича эмас, балки улар сиртининг горизонтал ёритилганлиги бўйича меъёрланади. Пахтазор посёлкасидаги уйлар гуруҳига, мактабларга, болалар боғчалари ва яслиларига, магазинларга, гаражларга олиб борадиган ўтиш йўллари, шунингдек, болалар боғчалари ва яслилар, мактаблар, магазинлар, ошхоналар ва бошқа маданий-маиший хизмат кўрсатиш муассасалари ҳамда микрорайондан чиқиш учун олиб борадиган пиёдалар йўллари ва ҳиёбонлар ёритилади. Биноларнинг бевосита фасади бўйлаб жойлашган пиёдалар йўлаклари ва тротуарлар одатда бинога кираверишда ўрнатилган ёриткичлар билан ёритилади. Пахтазор посёлкасидаги боғларни тожга ўхшаш ёриткичлар билан ёритиш мақсадга мувофиқ, бунда фонарларни шундай жойлаштириш керакки, қоронғи тушганда ёриткичлар ёруғлиги боғча краверишда ва унинг асосий қисмларида катталар дам оладиган майдончаларда, болалар ўйнайдиган майдончаларда ва жисмоний машқлар бажариладиган майдончаларда яхши кўриниш имкониятларини яратсин. Пахтазор посёлкасида ёриткичларни жойлаштиришда шунга ҳам эътиборни қаратиш керакки, улардан тушаётган ёруғлик турар жойларнинг деразаларидан ичкарига тушиб аҳолини безовта қилмасин. Ўтиш йўллари бурилмаларида фонарлар (ёриткичлар) ўт ўчириш машиналарининг ўтиб

кетишига ҳалал бермаслиги керак.

МЕҲНАТ МУҲОФАЗАСИ ҚИСМИ

6.1.Қурилишда меҳнат шароити муаммолари

Пахтазор посёлкасида хавфсизлик талаб ва қоидаларига риоя қилмасликка, санитария ва гигиена меъёрларининг, ҳамда меҳнат интизомининг бузилиши, иш жойлари, жароҳатланиши, заҳарланиш ва касб касалликларини келиб чиқишига сабаб бўлади.

Шикастланишга бахтсиз ҳолат дейилади. Бахтсиз ҳодисалар ишлаб чиқариш билан боғланган ва боғланмаган бўлиши мумкин. Ишлаб чиқариш билан боғланган ҳодисаларга қурувчининг иш жойида ёки шу корхона билан боғлиқ ишлар бажараётганда олган шикастланишлари киради.

Шикастланганлиги учун иш ҳақи фақат ишлаб чиқариш билан боғланган бахтсиз ҳодисаларгагина корхона ҳисобидан тўланади. Касб касалликлари деб, қурувчининг меҳнат фаолияти билан боғлиқ бўлган хасталиклар ва заҳарланишларга айтилади ва улар қониқарсиз иш шароитида вужудга келади.

Касб касалликлари, шамоллаш, жисмоний зўриқиш ва санитария талабларига зид шароитларда узоқ меҳнат қилиниши натижасида содир бўлса заҳарланиш қисқа вақт ичида тери, нафас олиш йўллари ва баъзан овқат ҳазм қилиш органлари орқали кириб қолган заҳарли моддалар таъсиридан вужудга келади.

Бахтсиз ҳодисанинг оғир енгиллиги ва оқибатини ҳисобга олиб тўрт хил жавобгарлик чора тадбирлари белгиланган:

1. Маъмурий жавобгарлик

2. Жиноий жавобгарлик

3. Моддий жавобгарлик

Ҳамма вазирликлар, бошқармалар ва саноат корхоналарида меҳнат конуниятларининг аниқ бажарилишини олий ташкилот Ўзбекистон Республикаси прокуратураси кузатиб боради. Прокуратура ташкилотлари конунларнинг бузилмаслигини режа асосида меҳнаткашларнинг арзи ёки корхона ва айрим шахсларнинг маълумотлари асосида меҳнатни муҳофаза қилиш талабларининг қандай бажарилаётганлигини текшириш йўли билан амалга оширилади.

Меҳнатни муҳофаза қилишнинг махсус давлат назорат органларига қуйидагилар киради:

1. Саноатда хавфсиз иш олиб бориш ва тоғ ишлари хавфсизлиги техник давлат назорати
2. Давлат санитар назорати
3. Давлат энергетика назорати
4. Давлат ёнғин хавфсизлиги назорати
5. Табиатни муҳофаза қилиш давлат назорати
6. Сув ва сув манбаларининг тозаллигини ҳимоялаш давлат назорати
7. Жамоат назорати

Пахтазор посёлкасида иш вақтида урилиш натижасида лат ейиш терининг кесилиши, суяк синиши ва чиқиши, инсон ҳаёти фаолияти бузилишига олиб келадиган бошқа чекланишлар жароҳатланишига мисол бўлади.

Ўзбекистон Республикасининг ривожланиши шароитида атроф-муҳитни муҳофаза қилиш, табиий бойликлардан оқилона фойдаланиш, замонавий долзарб муаммолардан бирига айланади. Бунинг учун давлатимиз миллий хавфсизлик ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш муаммолари билан бевосита боғлиқ бўлишини И.А.Каримовнинг “Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид” асарида чуқур таҳлил қилган.

6.2.Бахтсиз ҳодисаларни расмийлаштириш ва уларнинг сабабларини ўрганиш

Одатда, ишлаб чиқариш билан боғлиқ ҳамма бахтсиз ҳодисалар касаба уюшмаси томонидан текширилиб тасдиқлангандан сўнг расмийлаштирилади. Ишлаб чиқариш билан боғлиқ бўлган бахтсиз ҳодисалар корхона ҳудудида, ундан ташқарида, иш вақтида ишлаш олдидан ёки ишдан кейин бўлишидан катъий назар текширилиши зарур.

Бахтсиз ҳодиса натижасида агар ишчи бир ёки икки кун меҳнат қобилиятини йўқотган бўлса, воқеани аниқлаш лозим, лекин акт ёзиб расмийлаштириш шарт эмас. Қурилиш бошлиғи, хавфсизлик техникаси инженери ва жамоа инспектори қўл қўйган қайдномани тасдиқлаш учун бош муҳандисга тақдим қилади.

Расмийлаштирилган қайдноманинг бир нусхаси қурилишда қолади, иккинчи нусхаси касаба ташкилотига ва учинчи нусхаси соҳа Марказий касаба уюшмаси техник инспекторига берилади. Асосий нусхаси эса юқори қурилиш бошқармасига юборилади.

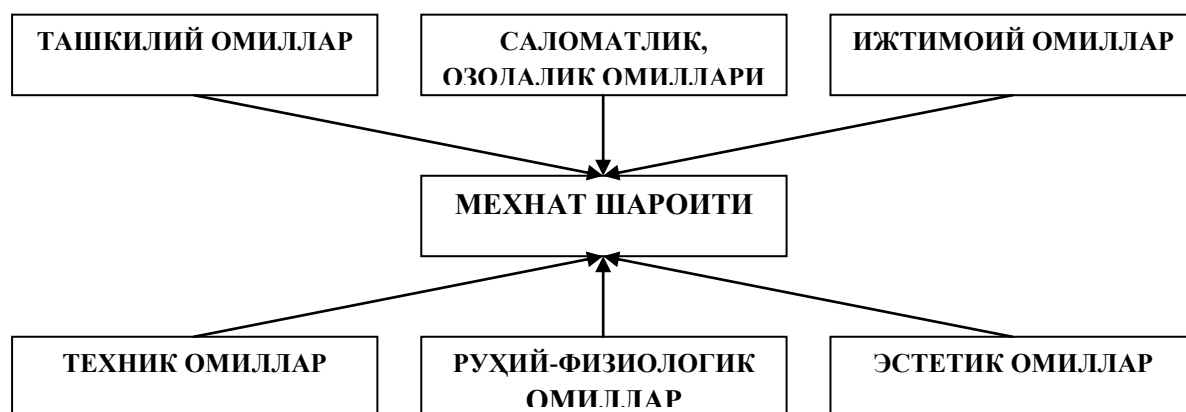
Бахтсиз ҳодисаларнинг текшириш материаллари юқори ташкилотларда ва касаба уюшмасининг ташкилотларида кўриб чиқилади. Бахтсиз ҳодисалар тўғрисида корхона бош муҳандиси юқори ташкилотга ёзма ҳисобот беради. Марказий касаба қўмитаси инспектори раислигида, қурилиш ташкилотлари мутасадди муҳандислари, туман ички ишлар органидан вакил қўйи ва юқори қурилиш ташкилотлари хавфсизлик бўлимларидан вакиллар тиббиёт вакиллари ҳамда бошқарма бош муҳандиси ва қурилишда моддий жавобган муҳандислар иштирокида тафтиш комиссияси ўтказилади.

Бу қайдномада жабрланган ишчи ҳақида батафсил маълумот бериш билан бирга, иш шароити, фожеа сабаблари, бахтсизлик оқибати муфассал баён этилади. Бу текширув натижасига асосланиб корхона раҳбари бахтсизлик сабабларини бартараф этиш мақсадида буйруқ чиқаради ва жавобгар шахсларни тайинлайди.

6.3.Қурилишда меҳнат шароити ва бахтсиз ҳодисаларни таҳлил қилиш усуллари

Жисмоний меҳнат жараёнида инсон меҳнат қуроли ёрдамида бирор-бир жисмга таъсир этиш йўли билан унинг шаклини ва моҳиятини ўзгартиришга эришади. Шу меҳнатнинг самараси меҳнат қуроли ва ишчининг моҳирлигидан ташқари яна иш жойининг ҳарорати ва ёритилганлиги, озода ва саранжомлиги, ҳавонинг мусаффолиги ва шовқин-суроннинг йўқлиги ва шунга ўхшаш бир қатор омилларга боғлиқки, буларнинг ҳаммаси биргаликда меҳнат шароитини ифодалайди.

Меҳнат шароити деб, инсоннинг меҳнат давомида соғлигига ва иш фаолиятига таъсир қила оладиган ишлаб чиқариш омиллари йиғиндисига айтилади.

Шу меҳнат шароити омилларидан келиб чиққан ҳолда ишлаб чиқаришда содир бўладиган бахтсиз ҳодисаларнинг сабабларини шартли равишда олтига гуруҳга бўлиш тавсия қилинади.

1.Ташкилий сабабларга хавфсизлик қоидаларини ўргатиш ва тушунтиришларни ўз вақтида ўтказилмаганлиги қурилишда ишни ташкил қилиш лойиҳаларининг ва техник назоратининг йўқлиги, иш жойининг қониқарсизлиги, жомакорларнинг ҳамда ҳимоя воситаларининг меҳнат талабига жавоб бера олмаслиги ва ҳоказолар киради.

2.Техникавий сабаблар талайгина сабаблар туркумига киради, яъни лойиҳада йўл қўйилган хатоликлар, иш тартибининг бузилиши ёки номукаммаллиги, лойиҳадан четга чиқиши, асбоб ва ускуналарнинг ҳамда

ёрдамчи мослама ва тўсиқларнинг йўқлиги ёки нобоплиги, уларнинг ўз вақтида таъмирланмаганлиги, тадбирий назоратнинг йўқлиги ва бошқалар мисол бўла олади.

3 ва 4 Саломатлик ва озодалик сабабларига, меҳнат шароитининг санитария ва эстетик талабларга жавоб бермаслиги, шовқин-суроннинг меъёрдан баландлиги, зарарли нурланиш хавфининг борлиги, иш жойини саранжом-саришта эмаслиги ва хавфсизлик талабларига риоя қилинган ҳолда жиҳозланганлиги кабилар тааллуқли.

5.Ижтимоий сабабларга меҳнат интизомини ва ўзгалар руҳий мувозанатини бузганлик, мағрурлик ва манманлик туфайли жамоат ўртасида ўзаро оқибатнинг йўқолиши ва шунга ўхшашлар.

6.Руҳий-физиологик сабабларга эса, ишчи иродасининг кучсизлиги, жисмоний заифлиги, меҳнатнинг оғирлиги ва узлуксизлиги, ишчининг меҳнат жараёнидаги ҳолати ва ҳаракатининг ноқулайлиги ва бошқалар мисол бўла олади.

Қурилишда меҳнат муҳофазасини таҳлил қилиш мақсадида тўғри ташкил қилиш ва содир бўлган бахтсиз ҳодисаларни таҳлил қилиш мақсадида аналитик усул бахтсизликлар тўғрисидаги статистик маълумотларни математик ҳисоб йўли билан таҳлил қилишга асосланган бўлиб, 4 та коэффициентни аниқлашдан иборат. Булардан биринчиси такрорланиш коэффициентни бўлиб, жами бахтсизликлар сони “Б”ни шу давр ичида ишлаб турган ишчиларнинг умумий сони “И”га бўлиб, 1000 га кўпайтириш йўли билан аниқланади, яъни:

$$K_d = B/I \times 1000$$

Иккинчи бахтсиз ҳодисаларнинг мураккаблик коэффициенти деб юритилади ва қуйидаги нисбат билан аниқланади:

$$K_m = Y/B$$

Учинчи коэффициент бахтсизликларнинг умумий кўрсаткичлари дейилади ва олдинги икки коэффициентнинг кўпайтмасидан иборат, яъни:

$$K_y = K_d \times K_m = Y/I \times 1000$$

Замонавий қурилиш саноати меҳнат хавфсизлиги хизмати олдига юксак масъулият юклайди. Қурилиш жараёнида содир бўлган номақбул, хавфли меҳнат шароитини бартараф қилиш учун албатта зукко раҳбарнинг ишбилармонлигидан ташқари, марказий бошқарув маъмурияти билан тезда алоқа боғлаш ва қисқа муддат ичида тадбирий чораларни кўриш имконияти мавжуд бўлиши керак.

Ишлаб чиқариш корхоналарида шикастланиш ва касб касалликларини таҳлил қилиш ва уларнинг сабабларини бартараф қилиш мақсадида статистик ва топографик усуллар қўлланилади.

Монографик усул ишлаб чиқариш корхоналарида бахтсиз ҳодиса юз берган жойларни ҳар томонлама чуқур ўрганишдан иборат бўлиб, унда ишлаб чиқариш жараёнининг меҳнат услуби ва шароити ўрганилиб, ишлаб чиқаришнинг хавфли ҳолатларига ва иш жойларида саломатлик шароитларига эътибор бериледи.

Бу натижаларни тартибот жараёнини такомиллаштириш, хавфли омилларни йўқотиш, иш жойларида меҳнат шароити масалаларини ҳал қилганда фойдаланилади.

Статистик усулишлаб чиқаришда бўлган бахтсиз ҳодисалар ва касб касалликлари бўйича тузилган актлар асосида ўрганилиб, бошқа ўхшаш объектларда шундай бахтсиз ҳодисаларнинг такрорланмаслигини таъминлашга қаратилган усулдир.

Бу ёрдамчи усул бўлиб, қурилиш майдонида ёки саноат корхоналарида содир бўладиган бахтсизликларнинг жойларини, сабабларини ва такрорланишини картага қараб тезда аниқлаб олишга ва қаерга кўпроқ эътибор бериш лозимлигини билиб олиш имкониятини беради.

ИНТЕРНЕТ МАЪЛУМОТЛАРИ

**Тошкентда япониялик ишбилармонлар билан шаҳарсозлик соҳасида
музокаралар ўтказилди**

Ўзбекистон 30 Сентябрь 2015 831

Жорий йилнинг 29 сентябрь куни “Wyndham” меҳмонхонасида ташкил этилган Ўзбекистон-Япон конференциясида икки мамлакат ишбилармон доиралари ўртасида музокаралар бўлиб ўтди.

“Шаҳар юқоритехнологияли инфратузилмаси” мавзусидаги конференция Япониянинг Ер, инфратузилма, транспорт ва туризм масалалари бўйича вазирлиги, Ўзбекистон Савдо-саноат палатаси, Ўзбекистон Республикаси Ташқи иқтисодий алоқалар, инвестициялар ва савдо вазирлиги ҳамда Тошкент шаҳар ҳокимлиги ҳамкорлигида ташкил этилди.

Унда бир қатор манфаатдор вазирлик ва идораларнинг вакиллари, ўзбекистонлик тадбиркорлар ҳамда шу йилнинг 28 сентябрь куни мамлакатимизга ташриф буюрган Япония парламентининг Ер, инфратузилма, транспорт ва туризм масалалари бўйича вазир ўринбосари Кейсукэ Сузуки бошчилигидаги ишбилармон доира вакилларидан ташкил топган делегация томонидан ўзаро манфаатли таклифлар илгари сурилди.

Япония парламентининг Ер, инфратузилма, транспорт ва туризм масалалари бўйича вазир ўринбосари Кейсукэ Сузуки бошчилигидаги делегация икки таркибий қисм, яъни 5 кишидан иборат расмий ҳамда 54 нафар ишбилармон доира вакилларидан ташкил топган делегация вакилларидан иборат.

Ташрифдан мақсад шаҳарсозлик соҳасида иккитомонлама ҳамкорлик истиқболларини муҳокама қилиш, тажриба алмашиш ва Япониянинг шаҳар инфраструктурасини ривожлантиришдаги энг замонавий технологик ютуқлари билан танишиш ва тажриба алмашишдир.

Конференциянинг очилиш маросимидан сўнг, иштирокчилар икки секцияга бўлиниб, муҳокамаларни давом эттирдилар.

Секцияларда инфраструктура соҳасидаги хавфсизлик тизими, ахборот коммуникация технологиялари ёрдамида амалга ошириладиган хавфсизлик чора-тадбирлари, Марказий Осиёда молиялаштирилган лойиҳаларнинг натижалари, имплант усуллари, юқори функционал кўрғошин, табиий офатларнинг олдини олиш технологиялари каби масалалар кўриб чиқилди.

Конференцияда шаҳар инфратузилмасини ривожлантиришнинг асосий йўналишлари бўйича япон компанияларининг такдимотлари ўтказилиб, мазкур лойиҳаларнинг Япония халқаро ҳамкорлик агентлиги (ЈКА) ва Япония халқаро ҳамкорлик банки томонидан молиялаштирилиш усуллари юзасидан ахборотлар берилди.

Конференцияда иштирок этган Япония парламентининг Ер, инфратузилма, транспорт ва туризм масалалари бўйича вазир ўринбосари Кейсукэ Сузуки бошчилигидаги ишбилармон доира вакилларида ташкил топган делегация мамлакатимизда тадбиркорликни ривожлантиришга йўналтирилган саъй-ҳаракатларни юқори баҳолашди. Конференция доирасида томонлар ўртасида истиқболларни белгилаш, келгуси ҳамкорликнинг самарадорлигини ошириш юзасидан таклифлар билдирилди.

Ўзбекистон Япония билан стратегик ҳамкорликни келгусида мустаҳкамлаш, икки томонлама манфаатли бўлган кўп қиррали савдо-иқтисодий, инвестицион ва молиявий ҳамкорликни кенгайтиришга катта эътибор қаратмоқда.

Савдо-иқтисодий алоқаларни ривожлантиришда Ўзбек-Япон ва Япон-Ўзбек иқтисодий ҳамкорлик қўмиталари катта роль ўйнайди. Юқорида

келтирилган қўмиталарнинг биргаликдаги йиғилиши 2015 йилнинг 27 январиди Токио шаҳрида бўлиб ўтди.

Маълумот учун, иккитомонлама савдо айланмаси 2014 йил якунларига кўра 189,5 млн долларни ташкил этди, шундан 15,1 млн доллар Ўзбекистон экспорт улушига тўғри келади.

Ўзбекистон ва Япония ўртасидаги молиявий-техник ҳамкорликнинг умумий ҳажми 3,4 млрд АҚШ долларидадан ошди. Япониянинг молиявий-техник кўмаги туфайли Ўзбекистонда соғлиқни сақлаш, таълим, энергетика, транспорт, телекоммуникация ва бошқа соҳаларда ижтимоий аҳамият касб этувчи ҳамда катор инфраструктуравий лойиҳалар амалга оширилди.

Ўзбекистонда 10та қўшма корхоналар ташкил этилган бўлиб, улардан биттаси 100 фоиз япон капитали асосида бўлган ва савдо, транспорт хизмати, туризм, соғлиқни сақлаш, машинасозлик, енгилсаноат ва металлни қайта ишлаш соҳаларида фаолият юритади.

Экспорт-импорт операцияларини амалга оширишни, инвестицион лойиҳалар доирасида ускуналар етказиб бериш ва бошқаларни ўз ичига оладиган 11та япон компанияларининг ваколатхоналари аккредитациядан ўтган.

Бугунги кунда Ўзбекистон ва Япония турли хил лойиҳаларда, авваламбор, юқори технологиялар соҳасида фаол ҳамкорлик олиб боришмоқда.

Япония парламентининг Ер, инфратузилма, транспорт ва туризм масалалари бўйича вазир ўринбосари Кейсукэ Сузуки бошчилигидаги ишбилармон доира вакилларида ташкил топган делегацияси жорий йилнинг 29 сентябрига қадар мамлакатимизда бўлиб, юртимизда соҳа ривожига билан яқиндан танишадилар.

ХУЛОСА

Қашқадарё вилояти Яккабоғ тумани “Пахтазор посёлкаси”ни такомиллаштирилган замонавий лойиҳа асосида янги уй-жойлар қуриш ва қишлоқ аҳоли пунктларини комплекс равишда ривожлантириш, аввало, одамларимизнинг турмуш тарзи ва менталитетини тубдан ўзгартириш бўйича эзгу мақсадларни кўзлайдиган қишлоқ аҳолиси ҳаётини сифатли ташкил этиш ва яхшилашга доир узоқ муддатли давлат дастурининг асосий маъно мазмунини ташкил этади.

Пахтазор посёлкасини лойиҳалашда кичик меъморий кўринишлар: суҳбат қуриш жойлари, айвонлар, дам олиш майдонлари қўлланилган. Бу иншоотлардан ташқари ҳудудда аввалдан мавжуд бинолар жойлашган. Умумий ҳудуди қуйидаги доираларга бўлинади. Оммавий тадбирлар ўтказиш доираси, спорт мусобақалари ўтказиш доираси, тинч дам олиш доираси кабилар фаолият юритади.

Пахтазор посёлкаси ҳудудини фаолият доирасига тақсимлашнинг мақсади қишлоқ ҳудудини жуда яхши турда фойдаланиш учун уйларни, мактабгача бўлган болалар биносини, мактабни, қишлоқ марказини ва бошқа биноларни тўғри хизмат қилиш радиусига қараб жойлаштирилган.

Пахтазор посёлкасининг ҳудудини лойиҳалаш, қуриш ва келгусида ишлатишда муҳандисона тайёргарлик ва ободонлаштириш ишлари асосий вазифалардан бирибири эканлиги эътиборга олинган.

Режалаштирилаётган майдонда ер сиртининг лойиҳавий рельефини яратиш бўйича вертикал лойиҳалашнинг бир нечта турлари ишлаб чиқилган бўлиб, улардан энг кўп қўлланиладиган тури, бу конвертсимон, яъни сувни тўрт томонга оқизишдир. Бундан ташқари, икки томонлама ва бир томонлама сув қочириш турлари ҳам қўлланилган.

Пахтазор посёлкаси электр тармоклари манбаи ва электр тармоклари схемаси посёлка электр тармоклари 35/10-кВт кучланишига мулжалланган, юқори кучланишли электр линияси орқали етказиб берилади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Т.: “Ўзбекистон”, 2003 йил
2. Ўзбекистон Республикасининг Қишлоқсозлик Кодекси. - Т.: 2006 йил
3. Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримовнинг Тошкентдаги симпозиумлар саройида 17 апрель куни ташкил этилган “Замонавий уй-жой қурилиши – қишлоқ жойларини комплекс ривожлантириш ва қиёфасини ўзгартириш ҳамда аҳоли ҳаётининг сифатини яхшилаш омили” номли халқаро конференция. Т.: 2013 йил 16-17 апрель
4. И.А.Каримов. Биздан озод ва обод Ватан қолсин. 2-жилд. - Т.: “Ўзбекистон”, 1996 йил
5. И.А.Каримов. Хавфсизлик ва барқарор тараққиёт йўлидан. 6-жилд. – Т.: “Ўзбекистон”, 1999 йил
6. И.А.Каримов. Биз келажагимизни ўз қўлимиз билан қурамыз. 7-жилд. – Т.: “Ўзбекистон”, 1999 йил
7. Х.А.Азимов. Қурилишда меҳнат хавфсизлиги. – Т.: “Фан”, 1997 йил
8. С.К.Абралов. Подземные дренажи в промышленном и городском строительстве. - М.: 1973 год
9. Ш.Гольдварт, Х.Х.Шомирзаев. Меҳнат муҳофазаси ва ёнғиннинг олдини олиш чора-тадбирлари. – Т.: “Ўқитувчи”, 1984 йил
10. В.Л.Карагодин, М.В.Молоков. Отвод поверхностных вод с городских территорий. - М.: 1974 год
11. Г.И.Клиорина, В.А.Осин, М.С.Шумилов. Инженерная подготовка городских территорий. Учебник. “Высшая школа”. - М.: 1984 год, 270 с.
12. З.Ф.Илёсова. “Ҳаёт хавфсизлиги асослари”. - Т.: 2001 йил
13. О.Ю.Искандаров. “Хавфсизлик техникаси”. ТДПУ, 2002 йил
14. Л.В.Гуревия, В.Л.Шифрин. Инженерная подготовка территорий населенных мест. – М.: 1982 год
15. В.А.Черепанов, Л.В.Гуревия. Инженерное проектирование планировки городов. – М.: Стройиздат, 1971 год